



PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
W WARSZAWIE

BULETTIN
ARCHÉOLOGIQUE
POLONAIIS

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE LXXV



VARSOVIE 2024

WARSZAWA 2024

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE
LXXV**

REDAKTOR NACZELNY
EDITOR IN CHIEF

DR WOJCIECH BRZEZIŃSKI

SEKRETARZ REDAKCJI
MANAGING EDITOR

DR HAB. JACEK ANDRZEJOWSKI

CZŁONKOWIE REDAKCJI
EDITORS

GRAŻYNA ORLIŃSKA, RADOSŁAW PROCHOWICZ, KATARZYNA WATEMBORSKA-RAKOWSKA

RADA NAUKOWA
SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

PROF. DR HAB. WOJCIECH NOWAKOWSKI (Uniwersytet Warszawski, Instytut Historii Sztuki),
PROF. DR AUDRONĖ BLIUJENĖ (Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono istorijos
ir archeologijos institutas), PROF. DR HAB. CLAUS VON CARNAP-BORNHEIM (Schleswig),
PROF. DR HAB. JERZY MAIK (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk),
PROF. DR HAB. DIETER QUAST (Leibniz-Zentrum für Archäologie / Zentrum für Baltische
und Skandinavische Archäologie, Schleswig), PROF. DR HAB. PAWEŁ VALDE-NOWAK
(Uniwersytet Jagielloński, Instytut Archeologii)

CZASOPISMO RECENZOWANE ♦ PEER-REVIEWED JOURNAL

TŁUMACZENIA
TRANSLATION

KINGA BRZEZIŃSKA
JACEK ANDRZEJOWSKI, ANDRZEJ LELIGDOWICZ

KOREKTA
PROOF-READING

AUTORZY, KATARZYNA WATEMBORSKA-RAKOWSKA

SKŁAD I ŁAMANIE
LAYOUT

JRJ

RYCINA NA OKŁADCE
COVER PICTURE

Rekonstrukcja lateńskiego hełmu z Bagienic Wielkich. Rys. JULIA HARBARUK
Reconstruction of the La Tène helmet from Bagienice Wielkie. Drawing JULIA HARBARUK

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2024
© Autorzy, 2024



Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

ADRES REDAKCJI
EDITORIAL OFFICE

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

STRONA WWW
HOME PAGE

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>
<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/en>

TOMY ARCHIWALNE
ARCHIVAL ISSUES

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Archiwum>
<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Archive>

ISSN

0043-5082

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE LXXV (2024)

SPIIS TREŚCI
CONTENTS

ROZPRAWY / PAPERS

MARIUSZ KOWALEWSKI
WOJCIECH JANUSZ BORKOWSKI
STEFAN KAROL KOZŁOWSKI

Archaeological Traces of Conflicts from the Late Palaeolithic Until the Bronze Age Before the Onset of the Lusatian Culture, in the Light of Finds from Selected Sites from the Polish Lands 3

Archeologiczne ślady konfliktów od późnego paleolitu do czasów epoki brązu przed nastaniem kultury łużyckiej, w świetle znalezisk z wybranych stanowisk z ziem polskich

MARCIN SZPIŁA

Półkoski z terenów kultury przeworskiej 43
Crude Sickles from the Territory of the Przeworsk Culture

WOJCIECH NOWAKOWSKI

Cmentarzysko w Miętkich a problem ciągłości kulturowej i osadniczej na Pojezierzu Mazurskim w I tysiącleciu n.e. 73
The Miętkie Cemetery and the Issue of Cultural and Settlement Continuity in the Masurian Lakeland in the 1st Millennium CE

MISCELLANEA / MISCELLANEA

IRENEUSZ JAKUBCZYK

Situle Eggers 18 w *Barbaricum* 127
Situlae Eggers type 18 in *Barbaricum*

PAWEŁ SZYMAŃSKI

Technika lepienia naczyń w kulturze sudowskiej. Uwagi na marginesie znalezisk z cmentarzyska w Czerwonym Dworze koło Gołdapi 153
Pottery Manufacturing Technology in the Sudovian Culture. Side Remarks on the Finds from the Cemetery at Czerwony Dwór near Goldap

JAN SCHUSTER

Germanische Reiter zwischen Skandinavien und Schwarzem Meer – Elemente prunkvoller kaiserzeitlicher Pferdegeschirre aus der Westukraine. Mit Anmerkungen zu bestimmten durchbruchsverzierten Metallobjekten 181

Germańscy jeźdźcy pomiędzy Skandynawią a Morzem Czarnym – okazałe uprząże końskie z okresu wpływów rzymskich z zachodniej Ukrainy. Z uwagami na temat wybranych metalowych zabytków ze zdobieniem ażurowym

Germanic Horsemen Between Scandinavia and the Black Sea. Splendid Roman Iron Age Horse Gear Elements from Western Ukraine. Including Comments on Certain Open-work Decorated metal Objects

Anhang – ROMAN SERKIZ, JAROSŁAW ONYSCHTSCHUK, Physikalisch-chemische Untersuchungen an Materialien aus der Römischen Kaiserzeit von Rychtytschi und Toboliw in der Westukraine 268

Aneks – ROMAN SERKIZ, JAROSŁAW ONYSCHTSCHUK, Analizy fizykochemiczne zabytków z okresu wpływów rzymskich z Rychtycz i Toboliwa w zachodniej Ukrainie

Appendix – ROMAN SERKIZ, JAROSŁAW ONYSCHTSCHUK, Physico-chemical Analyses of the Roman Iron Age Objects from Rykhtychi and Toboliv in Western Ukraine

MATERIAŁY / MATERIALS

GRAŻYNA ORLIŃSKA KAMIL NOWAK	A Late Bronze Age Hoard from Nowa Górna, Błonie Commune, Warsaw West County Skarb z młodszej epoki brązu z Nowej Górnjej, gm. Błonie, pow. warszawski zachodni	275
AGATA CHILIŃSKA-FRÜBOES	Zapomniane stanowiska archeologiczne z okolic Królewca Forgotten Archaeological Sites from the Vicinity of Królewiec	367

ODKRYCIA / DISCOVERIES

MATEUSZ BOGUCKI JAKUB PAWLAK	Kamienny topór bojowy z Błaskowizny nad jeziorem Hańcza, pow. suwalski, woj. podlaskie A Stone Battle-axe from Błaskowizna by Lake Hańcza, Suwałki County, Podlaskie Voivodeship	421
BARTŁOMIEJ KACZYŃSKI WOJCIECH JANUSZ BORKOWSKI	Celtic Bronze Helmet Discovered at a Fortified Settlement on <i>Łysa Góra</i> in Bagienice, Northern Mazovia—Preliminary Report Celtycki hełm z brązu odkryty na osadzie obronnej na <i>Łysej Górze</i> w Bagienicach na północnym Mazowszu – raport wstępny	426
MARTA STASIAK-CYRAN	Srebrna zapinka kuszowata z Cynkowa, pow. puławski – wyjątkowe znalezisko z zachodniej Lubelszczyzny Silver Crossbow Brooch from Cynków, Puławy County – an Exceptional Find from the Western Lublin Region	437

WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS

443

IRENEUSZ JAKUBCZYK

SITULE TYPU EGGERS 18 W *BARBARICUM*

SITULAE EGGERS TYPE 18 IN *BARBARICUM*

Abstract: *For more than two hundred years, numerous objects from the provinces of the Roman Empire have been found in Poland. These artefacts, termed ‘Roman imports’, are regarded by archaeologists and historians as pivotal and highly esteemed historical sources. These artefacts facilitate the reconstruction of contacts between ‘barbarian’ peoples and the Empire, both commercial and political. Examples of notable finds include the situlae of Eggers type 18, which have been extensively analysed in the literature. The focus of these studies has been on issues related to the production sites, typology and dating of the vessels. In contrast, comparatively little attention has been paid to the analysis of the assemblages in which they were discovered.*

Słowa kluczowe: *importy rzymskie, situle Eggers 18, okres wpływów rzymskich*

Keywords: *Roman imports, situlae type Eggers 18, Roman Iron Age*

W 1977 roku na dużej nekropoli z epoki brązu w Niechmirowie-Małej Wsi odkryto dziewięć grobów kultury przeworskiej, a w jednym z nich (grób 483) – importowane naczynie brązowe typu E 18 pełniące funkcję popielnicy (Kat. 42)¹. Situla ta wykonana została z wymłotkowanej, wygiętej i zlutowanej blachy; jej dno, nieco grubsze od brzuśca, przylutowano osobno. Całość obtoczono, o czym świadczy konik pośrodku dna oraz znajdujące się na nim koncentryczne koła. Osobno przylutowano też uchwyty i trzy (niezachowane) nóżki. Grób

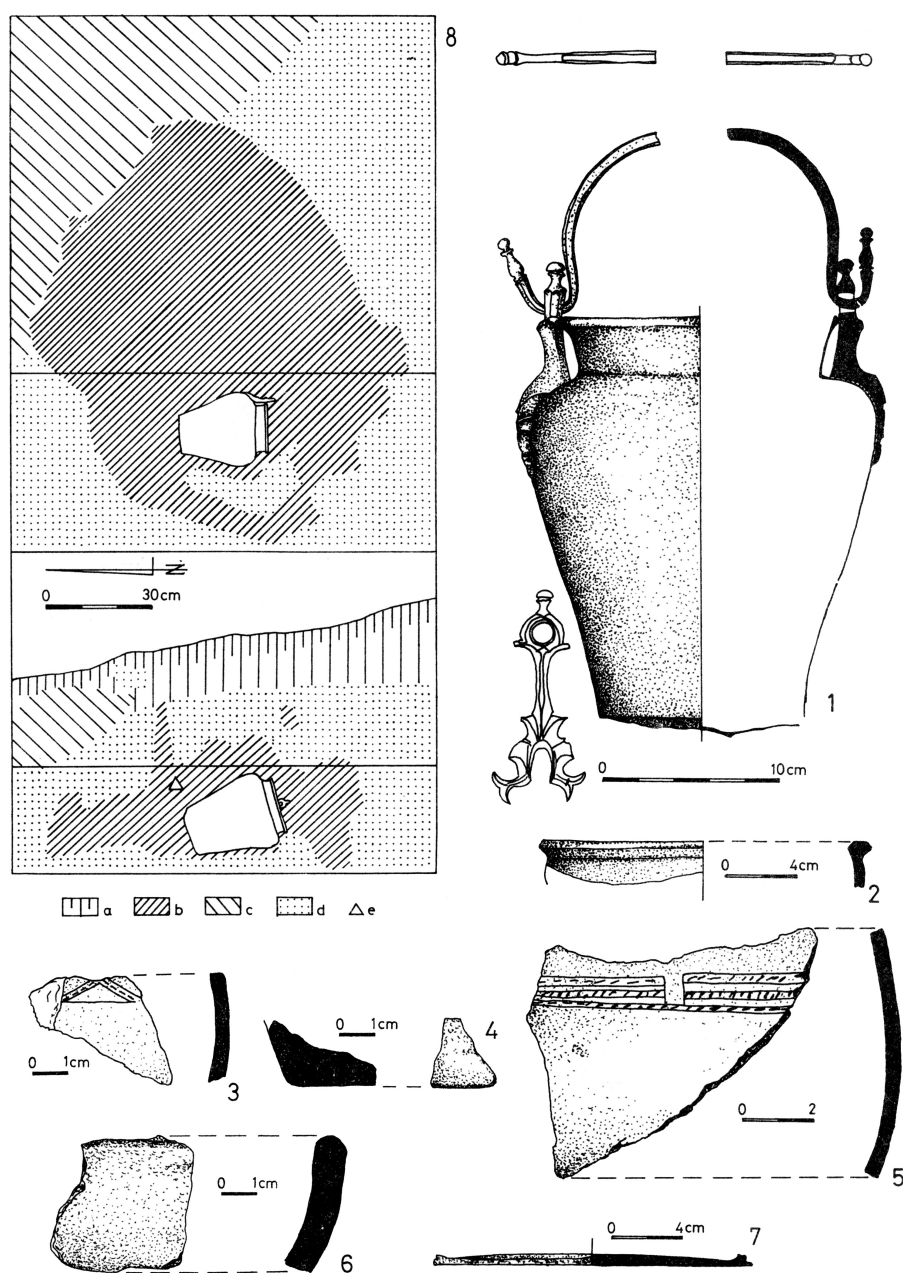
ten, oprócz wspomnianej już situli, zawierał wyłącznie kilka fragmentów ceramiki (Ryc. 1).

Naczynie to w literaturze fachowej było już wielokrotnie analizowane. Studia te dotyczyły zagadnień typologicznych, proveniencji, datowania oraz badań składu chemicznego stopu miedzi, z którego zostało wykonane². Ostatnio opublikowano je w katalogu importów rzymskich odkrytych w Polsce środkowej, opracowanego w ramach projektu *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum*³. Grób, z którego pochodzi interesujące nas naczynie, jest jednym z najbardziej ubogo wyposażonych grobów z importami rzymskimi z tego regionu.

¹ Dane administracyjne stanowisk cytowanych w tekście oraz odsyłacze do literatury odnoszącej się do analizowanych tu zespołów zawarte są w Katalogu.

² A. NIEWĘGŁOWSKI 1991; J. WIELOWIEJSKI, R. RIEDERER 1991, 168.

³ CRFB PL 3, 110, tabl. 5:2.



Ryc. 1. Niechmirów-Mała Wieś, grób 483. Wg: M. URBAŃSKI 1988

Fig. 1. Niechmirów Mała Wieś, grave 483. After: M. URBAŃSKI 1988

Naczynia brązowe, w tym situle E 18, były już przedmiotem szczegółowych studiów⁴, jednak tylko wyjątkowo analizy te dotyczyły okoliczności ich odkrycia oraz zabytków towarzyszących im w zespołach. Groby z naczyniami E 18 prezentują różny stopień wyposażenia, mieszczący się w przedziale od grobów ubogich po bardzo bogate.

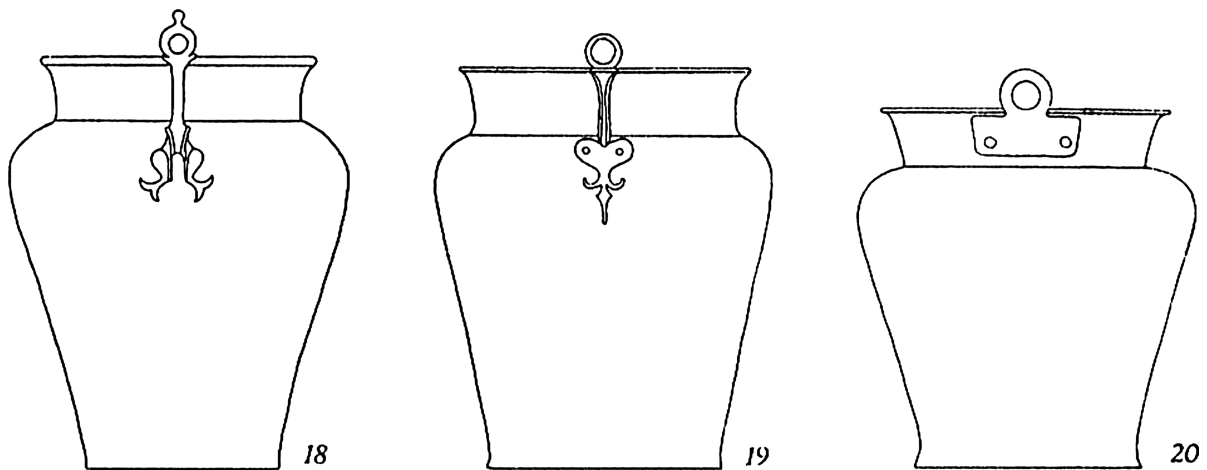
W tym opracowaniu chciałbym skupić się na dwóch aspektach. Pierwszym są okoliczności, w jakich dokona-

no odkryć zespołów z situlami, drugim – próba wyjaśnienia różnic w jakościowym i ilościowym wyposażeniu tych obiektów.

W swojej klasyfikacji H.J. Eggers wyróżnił trzy typy situl (Ryc. 2). Podstawą tego podziału jest kształt uchwytów mocowanych na szyjce naczynia. Według tej klasyfikacji typ E 18 charakteryzuje obecność atasz przedstawiających dwa delfiny tryskające wodą, typ E 19 obecność uchwytów o kształtach sercowatych, a typ E 20 – atasz trapezowatych⁵. Ponadto naczynia E 18 cechuje trapezoidalny profil korpusu, który maksymalnie rozszerza się

⁴ W. WILLERS 1907, 22; H.J. EGGERS 1951, 40, 160–161, mapa 13; W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI 1951; J. KUNOW 1983, 17; J. WIEŁOWIEJSKI 1986b, 52; 1987, 26–27; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991.

⁵ H.J. EGGERS 1951, 40.



Ryc. 2. Situle typów E 18–20. Wg: H.J. EGGERS 1951

Fig. 2. Situlae type E 18–20. After: H.J. EGGERS 1951

w $\frac{3}{4}$ jego wysokości i przechodzi w krótką stożkową szyję; dno jest wyposażone w trzy płaskie nóżki.

Kształt korpusu situl typu E 18 stał się podstawą do wyróżnienia przez J. Wielowiejskiego dwóch odmian w jego obrębie⁶. W tej systematyce situla z Niechmirowa-Malej Wsi reprezentuje odmianę 18a. Do cech charakterystycznych tej odmiany należy przede wszystkim smukły kształt naczynia, uzyskany przez łagodne rozszerzanie się jego cylindrycznej ścianki ku największej średnicy korpusu (cechą odmiany 18b jest bardziej przysadzista, baniasta forma korpusu). Situle E 18a, według jego ustaleń, są starsze i liczniejsze, poza tym charakteryzować je ma m.in. późnocełtycka technologia wykonania. Situle odmiany E 18b są młodsze i lepiej wykonane technicznie – te cechy mają wskazywać na ich rzymskie pochodzenie⁷.

Warto podkreślić, że wśród situl typów E 18–20 naczynia E 18 należą do najliczniej odkrywanych. Znajdowane były głównie w północnej części Europy środkowo-wschodniej, z większymi koncentracjami w dorzeczu Łaby, Odry i Wisły, a także na terenach alpejskich (Ryc. 3). Mniej liczne są egzemplarze z dzisiejszej południowej Francji i Anglii, ze Skandynawii, Transylwanii oraz z obszarów nad środkowym i dolnym Dunajem⁸.

Obecność situl E 18 na stanowiskach kultury lateńskiej potwierdzona jest tylko przez nieliczną grupę znalezisk pochodzących wyłącznie z oppidów lub osad wy-

żynnych⁹. Warto również podkreślić, że na stanowiskach tych odkrywano jedynie egzemplarze uszkodzone lub ich fragmenty, najczęściej atasz (Ryc. 4).

Kwestią otwartą jest miejsce produkcji naczyń typu E 18. Heinrich Willers¹⁰ sugerował ich kapuańskie pochodzenie. Brak odkryć tego typu naczyń w południowej Italii skłonił Giselę Zahlhaas¹¹ do postawienia tezy o ich alpejskiej produkcji¹². Jerzy Wielowiejski¹³ za miejsca ich wytwarzania uważał oppida środkowoeuropejskie, podobnie Maciej Karwowski¹⁴. Najbardziej prawdopodobną wydaje się jednak hipoteza zakładająca, że centrum ich produkcji znajdowało się na terenie dzisiejszych północnych Włoch¹⁵. Brak znalezisk z terenów centralnej Italii oraz ich liczniejsze występowanie na północy uprawdopodobnia to przekonanie, jednak nie ma powodu, by koniecznie myśleć o produkcji celtyckiej. Jan Kysela, Alžběta Danielisová i Jiří Militký¹⁶ uważają te situle za produkt rzymski, bez względu na to, czy wytwarzane były przez Celtów lub inne ludy zamieszkujące zromanizowane prowincje.

Datowanie typu E 18 Eggers określił na fazy A–B₁¹⁷. Dla terenów dzisiejszych Czech okres ich występowania

⁶ J. WIELOWIEJSKI 1986b, 52; 1987, 26–27.

⁷ J. WIELOWIEJSKI, R. RIEDERER 1991, 168.

⁸ H.J. EGGERS 1951, 160–161, mapa 13; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, ryc. 7; W. NOWAKOWSKI 1993, 199, ryc. 3; E. DROBERJAR 1999, 131; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, 11, ryc. 3; M. KARWOWSKI 2017, 270.

⁹ O.H. URBAN 1994, 180; M. KARWOWSKI 2007, 29.

¹⁰ W. WILLERS 1907, 22.

¹¹ G. ZAHLHAAS 1971, 137–138.

¹² Podobnie M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14, ryc. 7.

¹³ J. WIELOWIEJSKI 1986c, 236–239; J. WIELOWIEJSKI, R. RIEDERER 1991, 168.

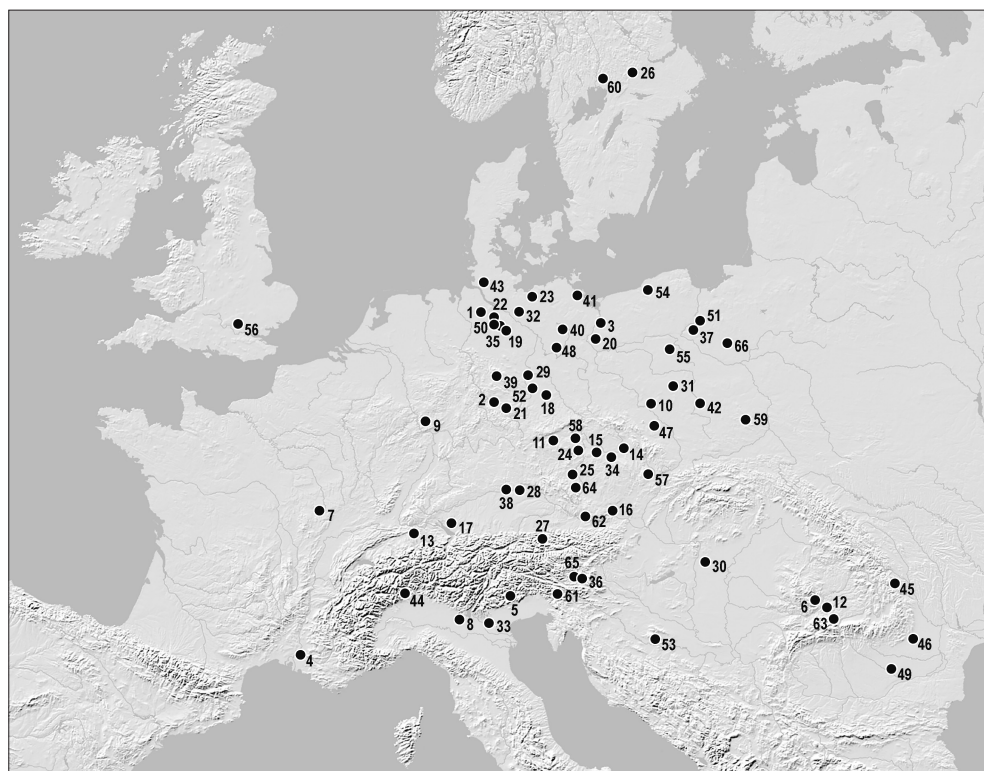
¹⁴ M. KARWOWSKI 2017, 270.

¹⁵ M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14; H. SEDLMAYER 1999, 101; T. BOCHNAK, P. HARASIM 2012, 73; P. HARASIM 2013, 23; J. KYSELA, A. DANIELISOVÁ, J. MILITKÝ 2014, 576–577; P. HORNÍK, J. JÍLEK 2017, 86.

¹⁶ J. KYSELA, A. DANIELISOVÁ, J. MILITKÝ 2014, 577.

¹⁷ H.J. EGGERS 1951, 160.

Ryc. 3. Rozprzestrzenienie
znalezisk situl E 18 (numery
na mapie odpowiadają
numerom w katalogu)
Fig. 3. Distribution of situlae
E 18 (numbers matches
numbers in the Catalogue)



zawiera się w przedziale od fazy LT D₁ do stadium B_{1a}¹⁸, natomiast te zespoły z Polski, dla których dysponujemy datownikami, mieszczą się w ramach faz A₂–B_{2a}¹⁹. Najmłodszy zestaw zabytków towarzyszących situli E 18 odkryty został w Zgliczynie-Pobodzym (Kat. 66), jednak stan zachowania tego naczynia, a zwłaszcza zużyte pierścienie atasz, wskazują na wyjątkowo długi okres jego użytkowania²⁰. Zdaniem Jürgena Kunowa situle tego typu produkowano w I wieku p.n.e.²¹, a Joachim Werner synchronizuje ten okres z panowaniem Augusta i Tyberiusza²².

Z terenów dzisiejszej Polski pochodzi 12 situl typu E 18²³. Do tego zbioru wliczono zaginione brązowe atasz ze Sławna (Kat. 54), zachowany fragmentarycznie egzemplarz odkryty w Słupach (Kat. 55) oraz naczynie z miejscowości Małe Czyste (Kat. 37), znane wyłącznie ze schematycznego rysunku Gustaffa Kossinny. Wszystkie należały do wyposażenia pochówków, w większości

odkrywanych przypadkowo bądź w wyniku badań amatorskich pod koniec XIX i w 1. połowie XX wieku.

Pierwszy z tych grobów odkryto w Barniślawiu (*Barnislaw*) przed 1828 rokiem (Kat. 3), kolejny w miejscowości Słupy przed 1876 rokiem (Kat. 55). Nieco później pozyskano zabytki z Grudziądza-Rządza (Kat. 51; *Rondsens*, przed 1883) oraz Piotrkowa Borowskiego (Kat. 47; *Markt Bohrau* vel *Petrigau*, 1889) i Sławna (Kat. 54; *Schlawe*, 1897). Schyłek XIX wieku przyniósł jeszcze odkrycie situli w miejscowości Małe Czyste (Kat. 37; przed 1899). Pięć kolejnych situl typu E 18 to znaleziska z 1. połowy XX wieku: z Brzykowa (Kat. 10; *Brietzen*, 1932), Kościelnej Wsi (Kat. 31; ok. 1933), Golic (Kat. 20; *Grüneberg*, przed 1939), Stawian (Kat. 59; maj 1939) oraz ze Zgliczyna-Pobodziego (Kat. 66; jesień 1945). Później odkryto już tylko jedno naczynie – w 1977 roku w Niechmirowie-Małej Wsi (Kat. 42), podczas systematycznych badań wykopaliskowych prowadzonych przez Annę Kufel-Dzierżgowską. Jak już wspomniano wyżej situle E 18 znane z terenu Polski pochodzą z grobów, w których pełniły funkcję popielnicy, chociaż z uwagi na czas i charakter odkryć tylko w wypadku trzech spośród 12 naczyń nie mamy co do tego wątpliwości²⁴.

Wyroby prowincjonalnorzymskie, jakimi są situle E 18, należały do luksusowych towarów importowanych.

¹⁸ V. SAKAŘ 1970, 61; J. KYSELA, A. DANIELISOVÁ, J. MILITKÝ 2014, 576–577; M. KARWOWSKI 2017, 271–272; P. HORNIK, J. JÍLEK 2017, 81.

¹⁹ J. WIELOWIEJSKI 1986c, 162–163.

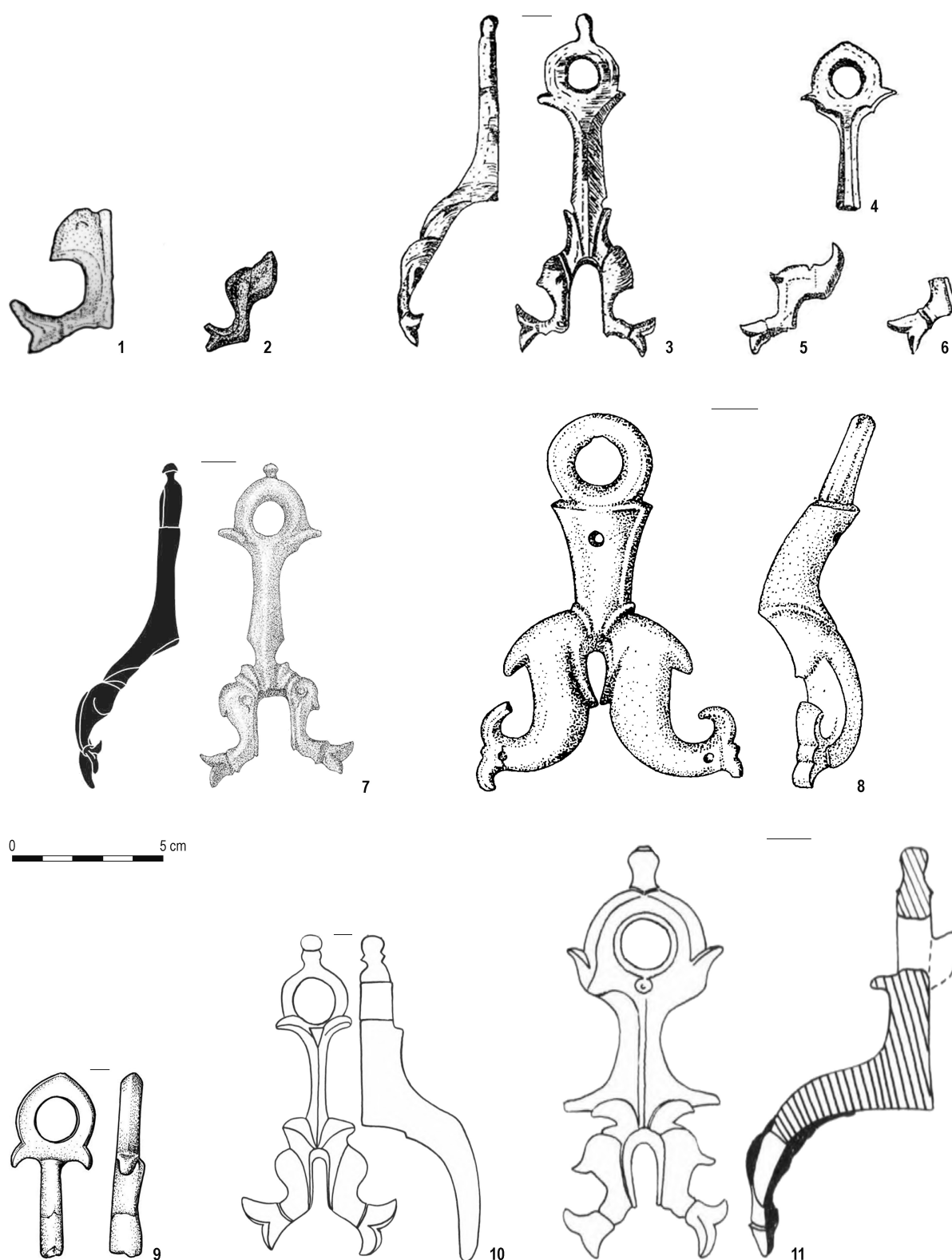
²⁰ J. WIELOWIEJSKI 1986b, 66; W. NOWAKOWSKI 1993, 200–201.

²¹ J. KUNOW 1983, 17.

²² J. WERNER 1954, 57.

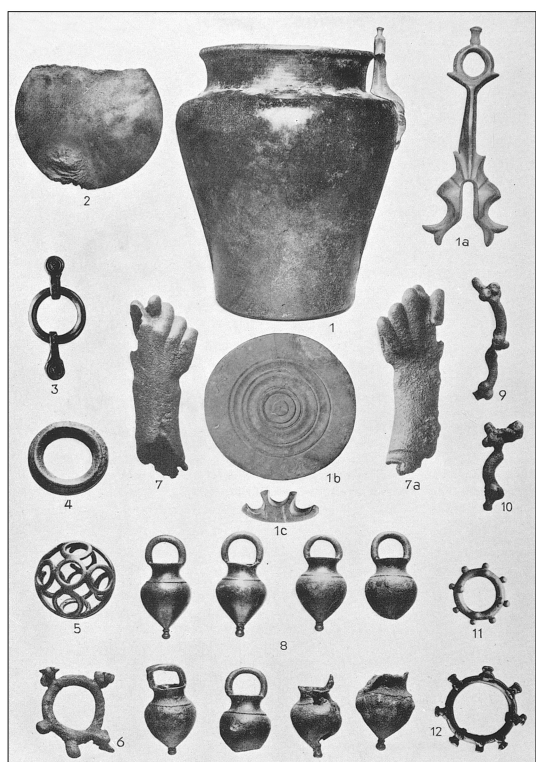
²³ Dokładne dane administracyjne poszczególnych znalezisk znajdują się w zamieszczonym na końcu zestawieniu.

²⁴ Brzyków; Niechmirow-Mała Wieś; Grudziądz-Rządza (Rządza).



Ryc. 4. Atasze situl typu E 18: 1 – Freinberg; 2 – Holdorf; 3 – Staré Hradisko; 4–6 – Hradiště u Stradonic; 7 – Thunau; 8 – Piatra Neamț; 9 – Třísov; 10 – Tilișca; 11 – Popești-Băcu. Wg: H.O. URBAN 1994 (1), CRFB D 3 (2), J. ČIŽMÁŘOVÁ 1996 (3–6), M. KARWOWSKI 2017 (7), S. SANIE 1981 (8), J. KYSELÁ, A. DANIELISOVÁ i J. MILITKÝ 2014 (9), I. GŁODARIU 1976 (10, 11)

Fig. 4. Attachments of situlae type E 18: 1 – Freinberg; 2 – Holdorf; 3 – Staré Hradisko; 4–6 – Hradiště u Stradonic; 7 – Thunau; 8 – Piatra Neamț; 9 – Třísov; 10 – Tilișca; 11 – Popești-Băcu. After: H.O. URBAN 1994 (1), CRFB D 3 (2), J. ČIŽMÁŘOVÁ 1996 (3–6), M. KARWOWSKI 2017 (7), S. SANIE 1981 (8), J. KYSELÁ, A. DANIELISOVÁ & J. MILITKÝ 2014 (9), I. GŁODARIU 1976 (10, 11)

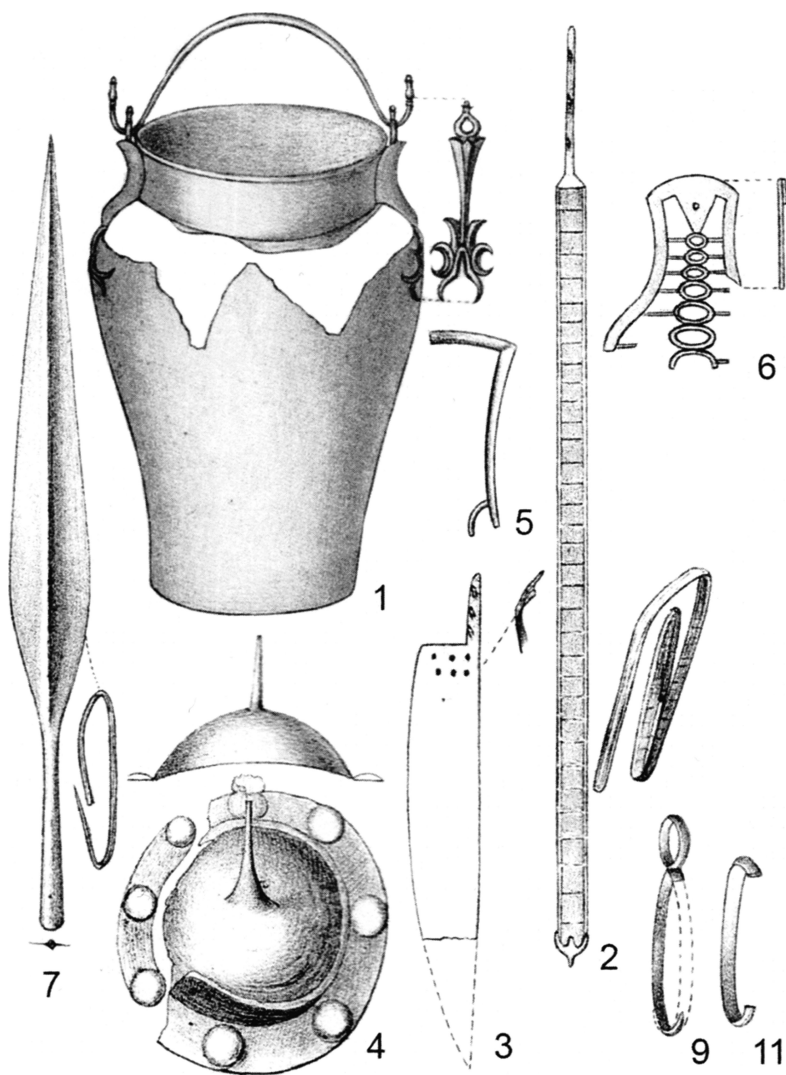


Ryc. 5. Zespoły z situlami E 18: 1 – Stawiany; 2 – Stora Bjurum; 3 – Plötzin, grób ciałopalny z 1934 r.; 4 – Grossromstedt, grób 1910 n.d. Różne skale. Wg: W. ANTONIEWICZ I K. WESOŁOWSKI 1951 (1), M. STENBERGER 1977 (2), H.-J. HUNDT 1935 (3), K. PESCHEL 2017 (4)

Fig. 5. Grave assemblages with situlae E 18: 1 – Stawiany; 2 – Stora Bjurum; 3 – Plötzin, grave ciałopalny z 1934 r.; 4 – Grossromstedt, grave 1910 n.d. Not to scale. After: W. ANTONIEWICZ & K. WESOŁOWSKI 1951 (1), M. STENBERGER 1977 (2), H.-J. HUNDT 1935 (3), K. PESCHEL 2017 (4)

Jednak w kontraście od samych naczyń brązowych, często bardzo skromnie prezentuje się zestaw zabytków im towarzyszących. W pewnej mierze może to jednak być wynikiem okoliczności, w jakich doszło do ich odkrycia. W Niechmirowie-Małej Wsi (Kat. 42) oprócz situli odkryto wyłącznie fragmenty ceramiki, w Barniślawiu (Kat. 3)

– ułamki kilku naczyń glinianych, fragmenty nieokreślonej typologicznie i surowcowo klamry do pasa oraz dwa brązowe pierścienie, w Brzykowie (Kat. 10) żelazny nóż i nożyce oraz fragmenty dziewięciu naczyń ceramicznych, a w Stawianach (Kat. 59) dwa przeszliki wapienne (Ryc. 5:1), cztery kuleczki stopionego brązu, dwie małe



Ryc. 6. Wyposażenie grobu XIV z Grudziądza-Rządza. Różne skale. Wg: M. KURZYŃSKA 2020

Fig. 6. Assemblage of grave XIV from Grudziądz-Rządza. Not to scale. After: M. KURZYŃSKA 2020

sztabki brązowe oraz fragment przedmiotu żelaznego, być może zapinki. Bogaciej na tym tle prezentują się pochówki ze Zgliczyna-Pobiedzego (Kat. 66), Golic (Kat. 20) oraz Grudziądza-Rządza (Kat. 51). W pierwszym z nich odkryto brązową zapinkę typu Almgren 109–114, brązowy czepak E 131 i dwie misy gliniane. Podobny zestaw zabytków pochodzi z Golic, gdzie również znaleziono brązowy czepak E 131, a także brązową zapinkę Almgren 67 oraz okucia rogu do picia. Najbogatszy inwentarz tworzyły zabytki z grobu XIV²⁵ z Grudziądza-Rządza (Ryc. 6). W jego skład wchodził miecz obosieczny typu II/1 z fragmentami pochwy typu 5a w klasyfikacji Piotra Łuczkiwicza (z górną okładziną wykonaną w technice *opus interrasile*), miecz jednosieczny typu II/A według

Marii Danuty i Ryszarda Wołagiewiczów i ryfki pochwy miecza, umbo typu Bochnak 7A, oraz zapinka L lub M/N w klasyfikacji Józefa Kostrzewskiego.

W Czechach na dziewięciu stanowiskach zarejestrowano dziesięć situl lub ich fragmentów. Tylko w trzech wypadkach odkryto je w kontekście sepulkralnym: w grobach II i V na cmentarzysku w miejscowości Dobřichov-Piřhora i w grobie z Holubic (dwie atasze). Pochówki z tych dwóch miejscowości są zarazem najobficiej wyposażonymi grobami z situlami E 18 w całym *Barbaricum*. Fragmenty kolejnych siedmiu situl pochodzą z osad lub nie dysponujemy bliższymi informacjami na ich temat.

Grób II z Dobřichova-Piřhory (Kat. 14) zawierał m.in. fragmenty naczynia srebrnego i kilku naczyń brązowych, dwie brązowe zapinki A 45, trzy brązowe *Distelfibeln* i jedną brązową *Tierkopffibel*, brązowe okucia rogu do picia, brązową sprzączkę i okucia końca pasa, żelazny miecz i trzy żelazne groty broni drzewcowej (Ryc. 7).

²⁵ Uwagi odnośnie do zestawu zabytków wchodzących w skład inwentarza grobu XIV z Grudziądza-Rządza wyrazili już wcześniej W. Nowakowski (1993, 202) i M. Kurzyńska (2020, 56–57).

Z grobu V z tego samego stanowiska (Kat. 14) pochodzą m.in. brązowe wiadro E 24, fragmenty innych brązowych naczyń, dwie srebrne zapinki, w tym jedna pozłacana, brązowe elementy pasa; elementy uzbrojenia reprezentowane są przez żelazny miecz, żelazne umbo, brązowy imacz i trzy żelazne grot. Wyposażenie obu pochówków pozwala pewnie synchronizować je z horyzontem państwa Marboda, przypadającym na lata 10/5 p.n.e. – 20–30 n.e., w systemie chronologii względnej odpowiadającym wczesnemu stadium fazy B₁ (B_{1a})²⁶.

Równie bogato wyposażony był grób z Holubic (Kat. 24). Oprócz dwóch atasy situli E 18 odkryto w nim m.in. fragmenty srebrnego pucharka, dwóch mis i rondla z brązu, fragmenty okuć pary rogów do picia oraz dwie zapinki brązowe; funkcję popielnicy pełniło wiadro E 33 (Ryc. 8).

Pozostałe zespoły grobowe z situlami E 18 z *Barbaricum* prezentują się nieco skromniej. Np. w Markkleeberg-Gautzsch (Kat. 18) znaleziono rondel brązowy, naczynie gliniane, srebrną zapinkę, żelazny grot, żelazny nóż i nóż sierpikowy, w grobie 2 z Apensen (Kat. 1) żelazny grot strzały (*Bogenklinge*), zapinkę brązową i żelazne nożyce, w Großromstedt (Kat. 21) dwie zapinki brązowe oraz żelazne grot, umbo i imacz (Ryc. 5:4), w Plötzin (Kat. 48) m.in. dwie żelazne zapinki, osiem wisiorków brązowych, brązowy amulet w kształcie ręki, dwa *Knotenringe* (Ryc. 5:3), a w Stora Bjurum (Kat. 60) żelazne: miecz, grot oraz brązowy sztylet (Ryc. 5:2).

Situle lub ich fragmenty ze stanowisk osadniczych to albo znaleziska luźne, albo też kontekst ich odkrycia pozostaje nieznany.

W 13 spośród 35 grobów z situlami E 18 pochowano mężczyzn, o czym świadczą zachowane w nich elementy uzbrojenia²⁷. Inne groby nastroczają nieco większych trudności interpretacyjnych. Część z nich mogła także zawierać pochówki męskie, choć taka atrybucja nie jest już oczywista. Należą do nich np. zespoły z Golic (Kat. 20) i Holubic (Kat. 24): w obu odkryto importowane naczynia metalowe, zapinki i okucia rogów do picia. Do inwentarza grobu ze Zgliczyna Pobodzkiego (Kat. 66) należał brązowy czerpak, brązowa zapinka i dwie misy ceramiczne, a grobu z Barnisławia (Kat. 3) – kilka glinianych naczyń i fragmenty brązowej klamry do pasa. Podobne wątpliwości może budzić grób z Brzykowa (Kat. 10), z fragmentami dziewięciu naczyń ceramicznych, pazurami niedźwiedzia oraz żelaznymi nożem i nożycami, choć te ostatnie najczęściej odkrywano w grobach męskich. Z kolei w kilku innych grobach odkryto przedmioty powszechnie uznawane za wyznaczniki kobiece.

W Gerdau (Kat. 19) i Netzeband, grób 92 (Kat. 40)²⁸ były to igły brązowe, a w Stawianach (Kat. 59) dwa przęśliki, w Plötzin (Kat. 48) oprócz dwóch żelaznych zapinek znaleziono m.in. osiem brązowych wisiorków, dwa brązowe *Knotenringe* oraz brązowy amulet w kształcie dłoni. Zestaw dwóch zapinek brązowych należał do inwentarza grobu 20 z Körchow (Kat. 32), a po jednej brązowej fibuli odkryto w Harsefeld, grób 136 (Kat. 22) i Netzeband, grób 2/1991 (Kat. 40), w Schkopau (Kat. 52) – żelazną, a w Niechmirowie-Malej Wsi (Kat. 42) i Sławnie (Kat. 54) wyłącznie fragmenty ceramiki. Z powyższego zestawienia wynika, że situle E 18 mogły stanowić wyposażenie zarówno grobów męskich oraz kobiecych²⁹.

Przegląd inwentarzy grobowych zawierających situle E 18 wskazuje jednoznacznie, że duża ich część była skromna lub wręcz uboga. Tym bardziej uwagę przykuwają te nieliczne groby, w których znaleziono bardzo dużą liczbę przedmiotów. Warto chyba przyjrzeć się im bliżej.

Grób XIV z Grudziądz-Rządza (Kat. 51; Ryc. 6), został przypadkowo odkryty przez robotników rolnych jesienią 1883 roku³⁰. Pierwszą informację o odkryciu situli podał właściciel majątku w Rządzu Jakub Bohm. Do zespołu zabytków znalezionych wraz z situlą należeć miały miecz obosieczny z ażurową okładziną pochwy, miecz jednosieczny, umbo i zapinka. Jego informacje powtórzył Constanty Florkowski, dodając do zespołu grot. Natomiast wedle Siegfrieda Angera situla została odkryta przed 1883 rokiem, lecz nie był pewien, jakie zabytki zawierała. Józef Kostrzewski przyjął, że w situli znaleziono miecz jednosieczny z okuciami pochwy i fragmenty zapinki typu A. Inni badacze z situlą łączyli jednak fragmenty zapinki typu L, dwie fibule typu L i J lub M i drugą nieokreślonego typu.

W podobnych okolicznościach, tj. podczas prac rolnych, odkryto w 1879 roku grób ciałopalny z Holubic (Kat. 24; Ryc. 8). Jego zawartość trafiła w ręce praskiego złotnika, od którego nabyli je dwaj „miłośnicy sztuki” z Pragi – jeden kupił przedmioty srebrne, drugi brązowe. Od nich odkryte przedmioty pozyskał Stefan Berger; wiosną następnego roku przeprowadził on prospekcję terenową, jednak nie przyniosła ona żadnych rezultatów³¹. Z relacji Bergera wynika, że pług wyorał naczynie brązowe zawierające pozostałe zabytki i nieliczne fragmenty przepalonych kości. Ostatnio zespół ten został ponownie opublikowany przez Eduarda Droberjara, który zaliczył go do grupy najbogatszych grobów z fazy B₁ w Czechach³². Zarówno w tym opracowaniu, jak i

²⁶ E. DROBERJAR 1999, 158.

²⁷ Apensen, grób 2; Dobřichov-Piřhora, grób II; Grossromstedt, grób z 1910 r.; Kleinzerbst, grób 96; Markkleeberg-Gautzsch, grób ciałopalny; Meisdorf, groby z 1836 i 1851 roku; Rządź (Grudziądz-Rządź), grób XIV; Schkopau, groby 44 i 98; Stora Bjurum, grób 1.

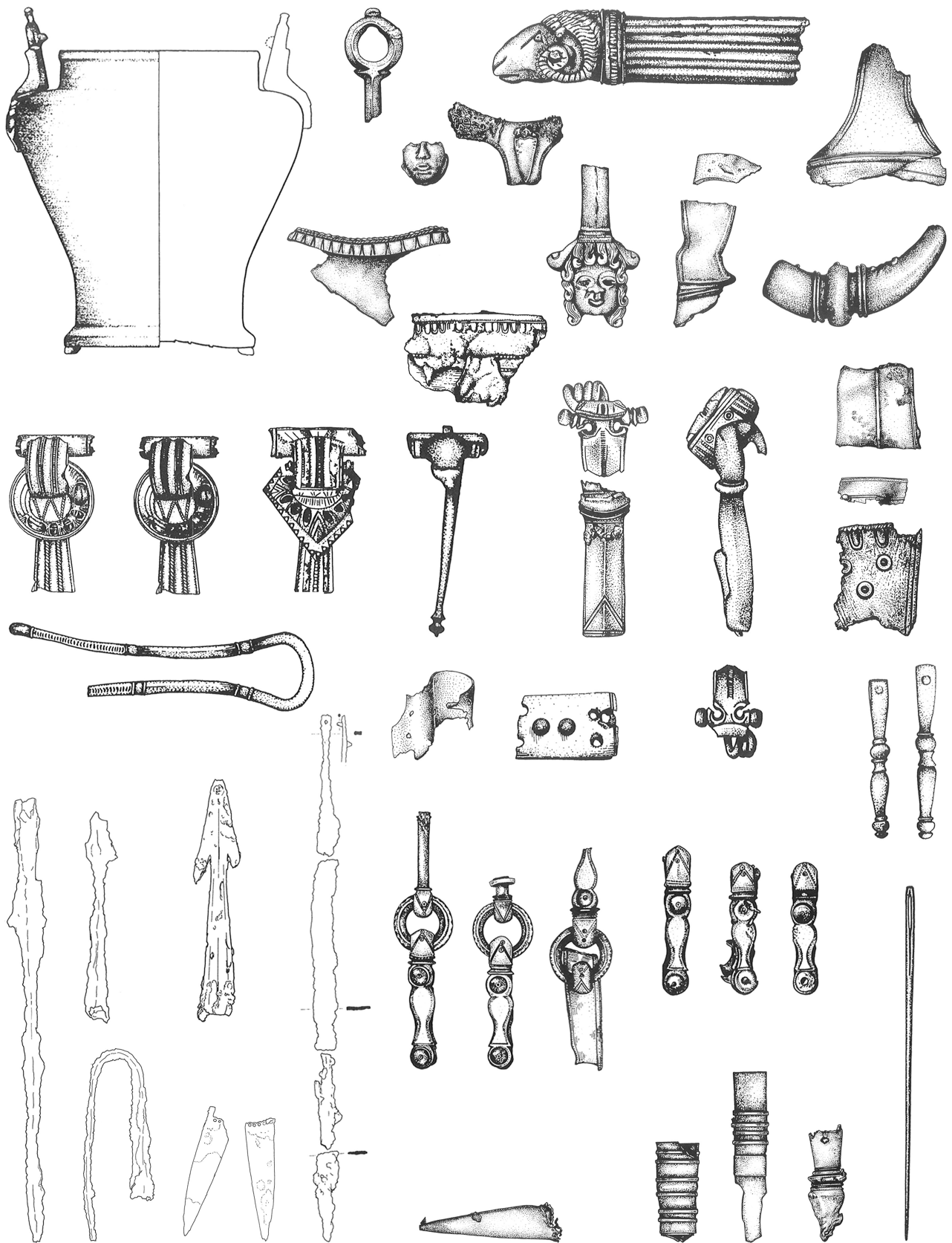
²⁸ Grób 92, naruszony (CRFB D3, 1998, 24).

²⁹ Brak możliwości ustalenia wieku osób pochowanych w analizowanych grobach nie pozwala stwierdzić, czy były wśród nich dzieci.

³⁰ Por. M. KURZYŃSKA 2020, 50, 55–57; tam starsza literatura.

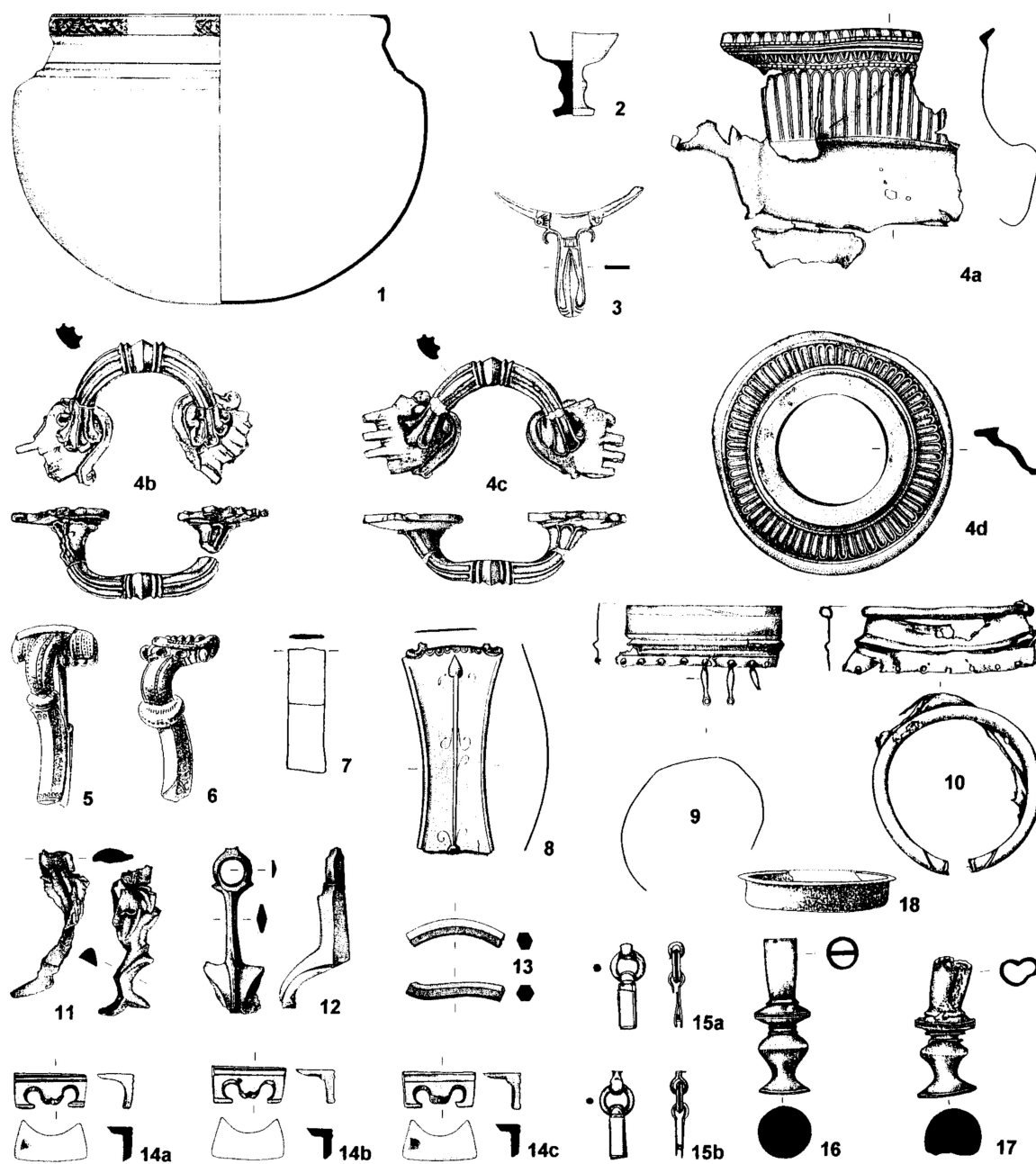
³¹ S. BERGER 1884, LXXXIX.

³² E. DROBERJAR 2006, 650, 685, ryc. 39.



Ryc. 7. Wyposażenie grobu II w Dobřichova - Piřhory. Różne skale. Wg: E. DROBERJAR 1999

Fig. 7. Assemblage of grave II from Dobřichova - Piřhory. Not to scale. After: E. DROBERJAR 1999



Ryc. 8. Wyposażenie grobu z Holubic. Różne skale. Wg: E. DROBERJAR 2006

Fig. 8. Assemblage of grave from Holubice. Not to scale. After: E. DROBERJAR 2006

wcześniejszych trudno znaleźć informacje o stanie zachowania poszczególnych przedmiotów odkrytych w tym grobie. Wyraźne ślady działania ognia widoczne są wyłącznie na jednej z atasz opublikowanych przez E. Droberjara³³; jedynym zachowanym w całości naczyniem z tego grobu jest popielnica (wiadro E 33), w której znajdowały się pozostałe, fragmentarycznie zachowane elementy, w tym obie delfinowate ataszce.

Z podobnymi wątpliwościami jak w wypadku grobów z Grudziądza-Rządza i Holubice należy liczyć się w odniesieniu do grobów z Dobřichova-Piřhory (Kat. 14). Trzeba pamiętać, że cmentarzysko to nie było eksplorowane zgodnie ze współczesnymi standardami³⁴. Groby nie były dokumentowane i nie sporządzono planu nekropoli. Wykopaliska przez miesiąc, tj. od połowy kwietnia do połowy maja 1896 roku prowadził Jan Waněk, który w

towarzystwie Vaclava Procházki nadzorował wydobywanie zabytków. W tym czasie odkryto 131 grobów ciałopalnych, w tym interesujący nas grób II. Po wykopaliskach zabytki przekazano do *Museum des Königreichs Böhmen*. Zostały skatalogowane, a następnie opublikowane przez Josefa L. Piča. Należy tu zwrócić uwagę na kilka kwestii. Zespoły grobowe z Dobřichova-Pičhory nie mają opisów, są tylko spisy inwentarzowe zabytków. Zespoły publikowane przez J.L. Piča zostały najprawdopodobniej zrekonstruowane na podstawie korespondencji między nim a J. Waněkiem, prowadzonej w trakcie wykopalisk lub już po nich. Nie jest wykluczone, że część inwentarzy grobowych jest przemieszana lub niekompletna³⁵.

Groby zawierające naczynia E 18 prezentują różne modele wyposażenia. Znajdują się wśród nich zespoły zawierające wyłącznie brązową situlę, ewentualnie także inne, niezbyt okazałe zabytki, ale też zespoły z elementami uzbrojenia, ozdobami czy innymi naczyniami metalowymi, w tym srebrnymi. Z czego może wynikać tak duża różnorodność inwentarzy obiektów z situlami E 18?

Wydaje się, że kilka bardzo bogatych zespołów może być efektem niepoprawnie przeprowadzonych rekonstrukcji ich inwentarzy. Jak wskazano powyżej, istnieje uzasadnione podejrzenie, że w rzeczywistości nie stanowiły one zespołów zwartych. Równie, czy może nawet bardziej istotne znaczenie miał tu czas obiegu situl E 18 w *Barbaricum*. Pochówki z tymi naczyniami (lub ich fragmentami) datowane są od fazy LT D₁ do stadium B_{2a}, co oznacza, że situle te mogły być w użyciu przez około sto lat. Potwierdzeniem ich długiego funkcjonowania są widoczne na nich ślady napraw i zużycia, szczególnie pierścieni w ataszach, służących do mocowania uchwytów.

W basenie Morza Śródziemnego situle E 18 były naczyniami przeznaczonymi do mieszania wina (lub innych płynów)³⁶. W *Barbaricum* pełniły one zapewne inne funkcje, o czym świadczyć może charakter napraw, jakim były poddawane. Przeważają wśród nich naprawy przeprowadzane przez lutowanie lub odlewanie. Naczynia odkrywane w grobach są często niekompletne lub uszkodzone. Najczęściej brakuje im nóżek lub atasz, które ewentualnie składano osobno w jamie grobowej lub wewnątrz naczynia.

Hans Drescher zwrócił uwagę, że niektóre mocowania noszą ślady siłowego oderwania, co może świadczyć o ich świadomym uszkodzeniu podczas ceremonii pogrzebowej³⁷. Jednak w wypadkach, gdy usunięto uchwyty i atasz, niekiedy pozostawiano nóżki. Jeśli nie odnajduje się ich w grobach, można przypuszczać, że brak nóżek naczynia wynika ze sposobu wcześniejszego użytkowania situli. Prawdopodobnie były one wykorzystywane jako naczynia do gotowania, a kontakt z wysoką temperaturą powodował stopienie luty i w konsekwencji odpajanie się nóżek³⁸. Jest mało prawdopodobne, aby elementy te odpadły podczas kremacji, ponieważ korpusy naczyń nie wykazują oznak deformacji ani nadtopienia. Brak nóżek sugeruje, że funkcja situli została dostosowana do lokalnych potrzeb³⁹.

Podsumowując spostrzeżenia dotyczące występowania situl E 18 w *Barbaricum* zauważyć należy, że składano je zarówno w grobach męskich, jak i kobiecych (może też dziecięcych?); często pełniły one funkcję popielnic. Groby te charakteryzuje duża różnorodność bogactwa wyposażenia: od takich, w których była tylko brązowa situla, po bardzo bogate inwentarze z innymi naczyniami importowanymi, a nawet z przedmiotami wykonanymi ze srebra.

Prawdopodobnie różnorodność wyposażenia towarzyszącego situlom E 18 wynika ze zmian w obrządku pogrzebowym zachodzących w czasie ich użytkowania (od fazy LT D₁ do fazy B₂ okresu wpływów rzymskich). Od schyłku okresu lateńskiego obserwuje się stopniowy wzrost liczby przedmiotów składanych do grobów. Wiele grobów zawierających situle, ze względu na skromny inwentarz, nie może zostać precyzyjnie datowanych. Natomiast dobrze datowane zespoły z situlami E 18, cechujące się najbogatszym wyposażeniem, występują od fazy A₃ młodszego okresu przedrzymskiego do fazy B₁ okresu wpływów rzymskich.

Dr Ireneusz Jakubczyk

Uniwersytet Warszawski, Wydział Archeologii

Krakowskie Przedmieście 26/28

PL 00-927 Warszawa

i.jakubczyk@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0698-4656>

Received: 10.05.2024 / Revised: 20.06.2024 / Accepted: 20.11.2024

³⁵ Za szczegółowe informacje dotyczące tego cmentarzyska dziękuję Panu dr. hab. Janowi Jílkowi z Uniwersytetu Masaryka w Brnie.

³⁶ H. DRESCHER 1963, 50; J. KYSELA, A. DANIELISOVÁ, J. MILITKÝ 2014, 576; J. WIELOWIEJSKI 1986a, 374; J. WIELOWIEJSKI, R. RIEDERER 1991, 169.

³⁷ H. DRESCHER 1963, 48.

³⁸ J. KUNOW 1983, 82.

³⁹ J. WIELOWIEJSKI, R. RIEDERER 1991, 169.

KATALOG

Uwaga: Numery odpowiadają numerom na Ryc. 3.

1. Apensen, Lkr. Stade, Niedersachsen (D)

Cmentarzysko ciałopalne niszczone w wyniku prac rolnych, znane od 1927 roku. Stacjonarne wykopaliska przeprowadzono w latach 1978–1980; łącznie zbadano 419 obiektów.

Grób 2 (odkryty w 1978 roku)

Situla E 18 użyta jako popielnica (naczynie i rysunek zaginęły). Atasze lutowane do korpusu naczynia. Przy korpusie zachowała się tylko jedna ataska, druga znajdowała się w środku situli razem z żelaznym uchwytem. Przy dnie zachowane dwie przylutowane peltakształtne nożki, trzeciej brak.

Inwentarz: żelazny grot strzały (*Bogenklinge*), brązowa zapinka Almgren 24, żelazne nożyce.

Datowanie: fazy A–B₁.

Literatura: W. WEGEWITZ 1985, 124; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 6; CRFB D4, 2002, 165–166; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

2. Ballstädt, Lkr. Gota, Thüringen (D)

Cmentarzysko ciałopalne na polach ornych użytkowanych do 2005 roku. Odkryte w 2003 roku, kiedy to stropy licznych grobów (zalegających na głęb. 35–55 cm) zostały rozorane; inwentarze grobowe mogą być niepełne.

Grób 16 (odkryty w 2004 roku)

Fragmenty situli E 18b użytej jako popielnica. Naczynie składa się z dwóch części: korpusu (brak części górnej) bez widocznych śladów obróbki i płaskiego dna z widocznymi od wewnątrz śladami młotkowania. Za identyfikacją situli jako typu E 18 przemawiają mając znalezione w pobliżu tego grobu fragment delfinowatej ataski oraz nożka⁴⁰. Wys. 19 cm, średn. korpusu ok. 24 cm, dna 15 cm.

Inwentarz: żelazny miecz obosieczny, żelazna pochwa miecza, żelazny grot.

Datowanie: fazy LT D₁–B₁.

Literatura: Th. GRASSET 2009, 177–181, ryc. 9:4, 10, 11; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

3. Barnisław, pow. policki (*Barnislow Kr. Randow*) (PL)

Grób ciałopalny (odkryty przed 1828 rokiem)

Zachował się fragment brzuszka situli E 18a z widocznym szwem oraz dwie oderwane atasze delfinowate. Wys. 22,4 cm, średn. korpusu 18,2 cm, średn. 13,9 cm, średn. 11 cm, dług. ataski 13,4 cm.

Inwentarz: kilka naczyń glinianych, fragmenty nieokreślonej surowcowo i typologicznie kłamry do pasa.

Literatura: H.J. EGGERS 1940, 3, 24; 1951, 105 nr 659; W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI 1951, 158; J. WIELOWIEJSKI 1986b, 66; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 21; H.J. EGGERS, P.F. STARY 2001, 33, tabl. 120:1; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

4. Beaucaire, dép. Gard, Occitanie (F)

Cmentarzysko (*nécropole des Marronniers*)

Grób 13

Situla E 18a. Zachowany korpus naczynia z widocznymi śladami po (zaginionych) delfinowatych ataszach. Dno płaskie. Brak kabłąka. Wys. 18,2 cm, średn. otworu 14,8 cm.

Inwentarz: żelazna szpatułka.

Datowanie: 50 p.n.e.

Literatura: C. TENDILLE 1981, 67, 78 nr 59, ryc. 10:59; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 4; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

5. prov. Belluno (I)

Dwie situle E 18 znajdują się w Museo Civico w Belluno. Według J. Wernera jedna z nich pochodzi z nekropolii w dzielnicy Cavarzano w Belluno.

Literatura: J. WERNER 1954, 57, przyp. 35; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 49; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

6. Berghin, jud. Alba (RO)

Niezany kontekst odkrycia

Ataska situli E 18.

Literatura: I. GLODARIU 1976, 194 nr 2; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 41; A. RUSTOIU 2009, 35; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

7. Bibracte (Mont Beuvray), dep. Nièvre/Saône-et-Loire, Bourgogne-Franche-Comté (F)

Znal. z oppidum

Delfinowata ataska situli E 18.

Literatura: M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 3; J.-P. GUILLAUMET, S. RIECKHOFF-PAULI 1998, 78, ryc. 46:7; M. KARWOWSKI 2007, 29; L. DHENNEQUIN, J.-P. GUILLAUMET, M. SZABÓ 2008, 87, ryc. 61; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

8. Brescia okolice, prov. Brescia (I)

Niezany kontekst odkrycia

Situla E 18a.

Literatura: P. RIZZINI 1911, 308, nr 71; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 47; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

9. Brücken, Lkr. Kusel, stan. 1 (*Taubenborn*), Rhineland-Pfalz (D)

Cmentarzysko i osada z okresu lateńskiego

Znal. z cmentarzyska (odkrycie z 1930 roku).

Fragment ataski situli E18.

Literatura: CRFB D6, 2006, 226; P. HARASIM 2013, ryc. 13.

10. Brzyków, pow. trzebnicki (*Brietzen, Kr. Trebnitz*) (PL)

W roku 1932 do zbiorów *Schlesisches Museum für Kunstgewerbe und Altertümer* we Wrocławiu przesłano silnie znisz-

czony brązowy wiadro i kilka żelaznych zabytków odkrytych w trakcie prac rolnych. Według relacji odkrywców był to duży (1,30×1,10 m) ciałopalny grób jamowy.

Grób 1 (odkryty w 1932 roku)

Situla E 18a użyta jako urna. Górna partia mocno uszkodzona, brak jednego delfinowatego okucia i części ośmiobocznego w przekroju kabłąka. Na dnie wytoczone koncentryczne kręgi i ślady po trzech nóżkach. Wys. zach. 18,5, średn. korpusu 19,2 cm, średn. dna 10,4, wys. atasy 11 cm.

Inwentarz: fragmenty dziewięciu naczyń glinianych, żelazny nóż i nożyce, kości ptasie, pazury niedźwiedzia.

Datowanie: faza A₂.

Literatura: E. PETERSEN 1934, 246, ryc. 4; H.J. EGGERS 1951, 108 nr 736; W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI 1951, 154–155; J. WIELOWIEJSKI 1986b, 66; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 22; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

11. Čičov (Schünau), okr. Mělník (CS)

Nieznany kontekst odkrycia

Situla E 18.

Literatura: H.J. EGGERS 1951, 143 nr 1836; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 31; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

12. Craiva, jud. Alba (RO)

Znal. z osady

Atasza situli E 18. Dług. 5,1 cm.

Literatura: I. BERCIU, A. POPA, H. DAICOVICIU 1965, ryc. 25:6; I. GLODARIU 1976, 196 nr 11/l, tabl. 52:B11/1; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 42; A. RUSTOIU 2009, 35; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

13. Dangstetten, Lkr. Waldshut, Baden-Württemberg (D)

Obóz rzymski z czasów ofensywy Augusta na Germanię (15–8/7 p.n.e.).

Fragmenty naczyń brązowych, w tym situli (lub situl) E 18.

Literatura: P. HORNÍK, J. JÍLEK 2017, 86.

14. Dobřichov-Pičhora, okr. Kolín (CS)

Cmentarzysko ciałopalne. Wykopaliska przeprowadzono od połowy kwietnia do połowy maja 1896 roku, odkrywając 131 grobów⁴¹. Zabytki przekazano do ówczesnego *Muzeum království Českého* w Pradze, gdzie J.L. Pič sporządził inwentarze grobowe.

Grób II

Situla E 18b zachowana w całości, z dwiema przylutowanymi i przynitowanymi ataszami oraz trzema peltaksztaltnymi nóżkami. Brak uchwytu. „Oczko” do umieszczenia uchwytu z wyraźnymi śladami zużycia. Wys. 24,0 cm, średn. wylewu 15,8 cm, średn. dna 15,4 cm.

Inwentarz: fragment krawędzi srebrnego naczynia E 173 (?), misa E 91 lub E 97, misa E 99–100, dzban E 124–125, rondel

E 131, rondel E 134–135, patera E 154–155, fragmenty nieokreślonego czerpaka i cedzidla, fragmenty innych nieokreślonych naczyń z brązu, brązowe okucia dwóch rogów do picia: dwa górne typu JA K2, dolne okucie JA D1 I dwie skuwki pasa od zawieszania rogu JA S5, srebrna zapinka Almgren 24, dwie brązowe zapinki Almgren 45, trzy brązowe *Distelfibel*n Feugère 19a i 19b, brązowa *Tierkopfbibel* Demetz TKF I.B1, brązowa sprzączka do pasa ML A1, dwa brązowe okucia końca pasa zbliż. do ML I odm. 2, brązowa igła, brązowe nożyce, żelazne nożyce, żelazny miecz, dwa żelazne groty, fragmenty przedmiotów z brązu i żelaza.

Datowanie: stadium B_{1a}.

Literatura: W. WILLERS 1907, 6–7, ryc. 4, 5; H.J. EGGERS 1951, 140 nr 1733; V. SAKAŘ 1970, 61; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 32; E. DROBERJAR 1999, 214–217, tabl. 3–7, 101:2; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

Grób V

Niewielki fragment atasy situli E 18. Dług. 3,2 cm.

Inwentarz: brązowe wiadro E 24, fragmenty brązowej misy E 91 lub E 97, fragmenty brązowego naczynia prawdopodobnie E 124 lub E 125, fragmenty brązowego rondla E 131, fragmenty nieokreślonego rondla brązowego, fragmenty dwóch brązowych pater E 154 lub E 155, fragmenty nieokreślonych naczyń brązowych, fragmenty srebrnej zapinki oczkowatej (*westgermanische Augenfibel*), srebrna połączana zapinka Almgren 24, fragment brązowej szpili zapinki, brązowa sprzączka grupy M-L A, brązowa klamra do pasa Garbsch G2d z ażurową nakładką Garbsch B lb, żelazny gladius typu *Newstead*, brązowy trzewik pochwy miecza, brązowa zawieszka pochwy miecza, trzy żelazne groty, żelazne umbo Zielsing I 1, brązowy imacz Zielsing F1, brązowe nity umbra, żelazny nóż, trzy fragmenty blach żelaznych.

Datowanie: stadium B_{1a}.

Literatura: E. DROBERJAR 1999, 220–222, tabl. 14–17.

15. Dvůr Králové nad Labem, okr. Trutnov (CS)

Znal. luźne podczas poszukiwań przy pomocy detektora metalu w 2016 roku

Atasza delfinowata situli E 18. W dolnej części uszkodzona, odłamane pletwy ogonowe, w części środkowej trzy wywiercone otwory, w dwóch z nich resztki żelaznych nitów. Na dole części ślady lutu. „Oczko” do zaczepienia kabłąka z wyraźnymi śladami zużycia. Dług. 10,4 cm.

Literatura: P. HORNÍK, J. JÍLEK 2017, 85–86, ryc. 2, 3.

16. Freinberg, Bez. Schärding (A)

Znal. z warstwy osadniczej oppidum Linz-Freinberg

Nóżka situli E 18. Dług. 2,6 cm.

Literatura: H.O. URBAN 1994, 142, 180, ryc. 74:218; 89; M. KARWOWSKI 2017, 271; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3 (jako *Freinberg bei Linz*).

17. Forggensee okolice, Lkr. Ostallgäu, Bayern (D)

Znal. z cmentarzyska.

Ustryna (?) (Brandopferplatz).

Atasza (lub jej fragment) situli E 18.

⁴¹ E. DROBERJAR 1999, 19.

Literatura: W. ZANIER 1999, 172, C12; J. KYSELA, A. DANIELISOVÁ, J. MILITKÝ 2014, 577.

18. Gautzsch (Markkleeberg-Gautzsch), Kr. Leipzig, stan. 2, Sachsen (D)

Grób inhumacyjny⁴² (odkryty w 1923 roku)

Situla E 18a. Zachowana dolna część korpusu do najwyższej wydętości brzuśca, szyja razem z kryzą oraz jedna ataszka oraz kabłąk z profilowanymi zakończeniami. Na dnie ślady po toczeniu w postaci zachowanych pięciu kręgów. Brak nóżek. Wys. ok. 24,6 cm, średn. wylewu 14,5 cm, dna 11,5 cm, wys. ataszki 12 cm.

Inwentarz: brązowy rondel E 130, naczynie gliniane, srebrna zapinka Almgren 18⁴³, żelazne grot, nóż i nóż sierpikowaty.

Literatura: W. FRENZEL, W. RADIG, R. RECHE 1934, 414, ryc. 279; H.J. EGGERS 1951, 110 nr 787; J. WERNER 1954, 57; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 15; CRFB D2, 1995, 35–36, tabl. II:1; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

19. Gerdau, Kr. Uelzen, Niedersachsen (D)

Naczynie odkryte w 1749 roku, prawdopodobnie w **grobie ciałałpalnym**.

Situla E 18a. Zachowany w całości korpus naczynia z jedną zachowaną ataszka oraz śladami starożytnych napraw. Kabłąk zakończony profilowaniem w formie łabędzych główek. Brak nóżek. Wys. 23,2 cm, średn. wylewu 15–16 cm, najw. średn. korpusu 20,0 cm, średn. dna 11,6–12,0 cm.

Inwentarz: dwie igły brązowe.

Literatura: W. WILLERS 1907, 8, tabl. I:1; H.J. EGGERS 1951, 117 nr 978; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14; P. HARASIM 2013, ryc. 13.

20. Golice, pow. ślubicki (Grüneberg, Kr. Königsberg/Neumark) (PL)

Grób ciałałpalny odkryty w nieznanych okolicznościach w 1928 roku. Zdaniem J. Wielowiejskiego i J. Riederera⁴⁴ situla E 18 pełniła w nim rolę popielnicy. Inne informacje podaje J. Schuster⁴⁵, powołujący się na relację dr. Fiddicke'a, opartą na zeznaniu pracownika zaangażowanego w to odkrycie. Według tego źródła grób odkryto w marcu 1928 roku podczas poszukiwań kamieni. Był to pochówek inhumacyjny zorientowany po osi północ-południe, z czaszką od strony północnej, w obstawie kamiennej o wymiarach 2×1 m.

Situla E 18a, zachowana w dobrym stanie. Od wewnątrz na gór-

nej, najbardziej uszkodzonej części korpusu przylutowanych jest sześć latek. Na spodniej stronie dna znajdują się cztery koncentryczne linie (ślady toczenia). W trzech miejscach na krawędzi dna widoczne są ślady lutu, tworzące zarysy trzech nie zachowanych nóżek. Miały one prawdopodobnie około 3,5 cm długości i 1,5 cm szerokości. Jedna ataszka kompletna, z drugiej zachował się fragment z otworem na zaczep kabłąka. Według opisu J. Wielowiejskiego i J. Riederera zachowana wys. korpusu naczynia wynosi 19,7 cm, a szyi z kryzą 5,2 cm (pierwotnie naczynie miało prawdopodobnie wys. 27 cm). Wym. wg rysunków: wys. ok. 28 cm, średn. brzuśca 24 cm, dna 16 cm, wys. ataszki 12,7 cm.

Inwentarz: brązowy czerpak E 131a, brązowa zapinka Almgren 67, brązowe okucie krawędzi rogu do picia.

Datowanie: stadium B_{1a}.

Literatura: H.J. EGGERS 1951, 111 nr 822; J. WIELOWIEJSKI 1986b, 66; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 23; J. WIELOWIEJSKI, J. RIEDERER 1991, 165, ryc. 3–6; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

21. Grossromstedt, Lkr. Weimarer Land, Thüringen (D)

Cmentarzysko, na którym prace wykopaliskowe prowadzono w latach 1907–1913 i 1926–1928.

Grób z 1910 n.d.

Situla E 18a, zachowana częściowo (brak górnych partii naczynia powyżej największej wydętości brzuśca). Zachowana jedna ataszka, bez wyraźnych śladów użytkowania, przylutowana do korpusu. Zakończenia uchwytu profilowane. Brak nóżek. Na dnie widocznych pięć koncentrycznych linii (ślady toczenia). Wys. 21,5 cm, średn. wylewu 16,5 cm, brzuśca 19,5 cm, dna 13,5, dług. ataszki 11 cm. G. Eichhorn dołącza do tego zespołu dwie peltakształtne nóżki, pochodzące prawdopodobnie od tego naczynia. K. Peschel wymienia je już bez wątpliwości jako inwentarz tego pochówku.

Inwentarz: dwie brązowe zapinki Almgren 45, żelazne umbo Bohnsack 7, brązowy imacz Jahn 5, żelazny grot (nieokreślony).

Datowanie: faza B₁.

Literatura: G. EICHORN 1927, 74–75, 292; H.J. EGGERS 1951, 137 nr 1625; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 13; P. HARASIM 2013, ryc. 13; CRFB D8/1, 2017, 131, tabl. 11; K. PESCHEL 2017, 186–187, tabl. 110:1; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

22. Harsefeld, Lkr. Stade, Niedersachsen (D)

Cmentarzysko badane w latach 1927–1929, na którym odkryto ok. 250 nienaruszonych grobów ciałałpalnych.

Grób ciałałpalny

Situla E 18a zachowana w całości. Jedna z ataszek (delfinowata) oryginalna, druga (antropomorficzna, stylizowana na postać wspinającą się po ścianie naczynia i zaglądającą do jego wnętrza) została prawdopodobnie dorobiona w lokalnym, „barbarzyńskim” warsztacie. „Oczka” do mocowania uchwytu w skutek wytarcia mają kształt gruszkowaty. Trzy peltakształtne nóżki odspojone od naczynia znaleziono wewnątrz niego lub w jamie grobowej. Wys. 25 cm, średn. korpusu 16,4 cm.

⁴² CRFB D2, 1995, 35–36. Według H.J. EGGERSA (1951, 110 nr 787) grób ciałałpalny.

⁴³ Identyfikacja H.J. Eggersa (Kostrzewski typ O) jest błędna, zapinka ta wykazuje bliższe podobieństwo do fibul Almgren 18. Za konsultacje dotyczące tego zespołu dziękuję Panu dr. Andrzejowi Maciałowiczowi z Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

⁴⁴ J. WIELOWIEJSKI, R. RIEDERER 1991, 165.

⁴⁵ J. SCHUSTER 2010, 228.

Inwentarz: żelazna zapinka o konstrukcji środkowolateńskiej („*Langobardentyp*“), trzy pazury niedźwiedzie.

Literatura: H.J. EGGERS 1951, 117–118 nr 994; W. WEGEWITZ 1985, 74, ryc. 21; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14, nr 8; CRFB D4, 2002, 167–168, tabl. 125:1; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

23. Holdorf, Lkr. Nordwestmecklenburg, Mecklenburg-Vorpommern (D)

Znal. z grobów zniszczonych w roku 1992.

Brązowa nóżka wiadra E 18. Dług. 4 cm.

Literatura: CRFB D3, 1998, 47, tabl. 5:2; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

24. Holubice, okr. Praha-západ (CS)

Grób ciałopalny wyorany jesienią 1879. Jego zawartość odkrywca prawdopodobnie sprzedał praskiemu złotnikowi, od którego zabytki trafiły do rąk dwóch praskich „miłośników sztuki” – jeden z nich kupił przedmioty brązowe, drugi srebrne. Tego samego dnia, tj. 25 września 1879 roku, wszystkie zabytki wraz z informacją o miejscu odkrycia i o samym znalazcy pozyskał Stefan Berger. Wiosną 1880 roku w obecności syna odkrywcy Berger przeprowadził tam prospekcję terenową, która ujawniła szereg istotnych informacji dotyczących tego znaleziska, ale nie doprowadziła do odkrycia innych obiektów lub chociażby śladów po obiektach zniszczonych wcześniej. Z relacji Bergera wynika, że pług wyorał naczynie brązowe zawierające pozostałe zabytki i nieliczne fragmenty przepalonych kości.

Grób ciałopalny

Dwie atasze situli E 18, uszkodzone (odkryte wewnątrz naczynia E 33).

Inwentarz: brązowe wiadro E 33, misa E 67, misa 96 i rondo E 131, srebrny puchar E 170 (?), fragmenty brązowych okuć rogu do picia, brązowa zapinka Almgren A 26, brązowa zapinka Almgren 45.

Datowanie: faza B₁.

Literatura: S. BERGER 1884, LXXXIX–XC, ryc. 8; W. WILLERS 1907, 9, nr 32, ryc. 16; K. MOTYKOVÁ-ŠNEIDROVÁ 1963, 19; V. SAKAŘ 1970, 29, 61; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 33; Z. KARASOVÁ 1998, 12; E. DROBERJAR 2006, 650, 685, ryc. 39; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

25. Hradiště u Stradonic, okr. Beroun (CS)

Znal. z oppidum

Fragment górnej części ataszy situli E 18, z „oczkiem” do mocowania uchwyty i dwie nóżki situli: jedna zachowana w całości, druga fragmentarycznie. Dług. odpowiednio 5,6, 4,3 i 2,5 cm.

Literatura: J.L. PÍČ 1903, 71–72, tabl. XXI:10.16.17; W. WILLERS 1907, 9 nr 32; H.J. EGGERS 1951, 142 nr 1779; J. WERNER 1954, 57; H. SVOBODOVÁ 1983, 656–658, ryc. 1:2.3.6; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 37; M. KARWOWSKI 2017, 271; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

26. Isberga, Heda sn, Östergötland (S)

Grób ciałopalny wyeksplorowany amatorsko w 1959 roku

Situla E 18a zachowana w całości, z dwoma ataszami (lutowane?) i trzema nóżkami; nóżki i zakończenia uchwyty profilowane.

Inwentarz: zapinka⁴⁶.

Literatura: H.J. EGGERS 1951, 97 nr 460; M. STENBERGER 1977, 250, ryc. 156:a; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

27. Karlstein am Main, Lkr. Aschaffenburg, Bayern (D)

Osada

Fragment ataszy situli E 18.

Literatura: W. WILLERS 1907, 8, nr 31; P. REINECKE 1911, 83, ryc. 1:d; J. WERNER 1954, 57, ryc. 5:3; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 5; J. KYSELA, A. DANIELISOVÁ, J. MILITKÝ 2014, 577; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

28. Kelheim, Lkr. Kelheim, Bayern (D)

Znal. z oppidum

Fragment ataszy situli E 18.

Literatura: J. PAULI 1993, 54, 79, tabl. 115:B2; P. HARASIM 2013, ryc. 13; J. KYSELA, A. DANIELISOVÁ, J. MILITKÝ 2014, 577; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

29. Kleinzerbst, Lkr. Köthen, Sachsen-Anhalt (D)

Cmentarzysko ciałopalne z grobami popielnicowymi znane od 1900 roku.

Grób 96 (odkryty w 1964 roku)

Situla E 18a (popielnica). Naczynie zachowane w całości, z licznymi śladami napraw (łaty na szyi i korpusie). Widoczne na szyjce naczynia ślady lutowania świadczą, że pierwotnie zaopatrzone było w dwie atasze delfinowate. Zostały one zastąpione wykonanymi z drutu brązowego uchwytami w kształcie litery „U”, które przynitowano do szyi naczynia. Żelazny uchwyt, w przekroju kwadratowy, ma zagięte i spłaszczone końce. Brak nóżek. Wys. 23,8 cm, średn. wylewu 17,6 cm, średn. brzuśca 21,0 cm, dna 13,6 cm.

Inwentarz: brązowa sprzączka do pasa z kolcem w kształcie głowy kaczki, żelazny miecz jednosieczny, długi żelazny nóż, niezidentyfikowany przedmiot żelazny.

Literatura: G. POHL 1966, 227–228, tabl. 17, ryc. 1; J. KUNOW 1983, 138, nr K 131; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 20; CRFB D6, 2006, 175, tabl. 14; E. SCHMIDT-THIELBEER 1998, 86; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

30. Pest vármegye (dawn. Komitat Pest) (H)

Atasza situli E 18 (zaginęła).

Literatura: W. WILLERS 1907, 10 nr 38; A. RADNÓTI 1938, 107, przyp. 21⁴⁷; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 38; P. HARASIM 2013, ryc. 13.

⁴⁶ Według H.J. Eggersa była to żelazna zapinka Kostrzewski ryc. 21, zaś według M. Stenbergera – *eine dreieckige Fibel aus Bronze*.

⁴⁷ *Die eine Delphin-Attache, welche angeblich aus dem Komitate Pest stammt, konnte ich in Bruckenthal-Museum von Hermannstadt nicht auffinden.*

31. Kościelna Wieś, pow. pleszewski (PL)

Situla E 18b odkryta około 1933 roku. Przechowywana była w zbiorach Miejskiego Muzeum Etnograficznego w Łodzi, w czasie Drugiej Wojny Światowej prawdopodobnie w *Miejskim Muzeum Prehistorycznym i Sztuki w Łodzi*⁴⁸, gdzie zaginęła. Jedyne informacje dotyczące okoliczności i daty odkrycia tego zabytku pochodzą z 1950 roku i pozyskane zostały przez Włodzimierza Antoniewicza podczas badań powierzchniowych. Zgodnie z nimi situla miała zostać znaleziona przy południowo-wschodniej części muru cmentarnego w Kościelnej Wsi, podczas zbierania kamieni do budowy drogi. Z relacji odkrywców wynikało, że natrafili oni na *szczątki stosu ciałopalnego*, pod którymi znajdowała się situla. Nie wiadomo, czy i ewentualnie jakie zabytki towarzyszyły temu naczyniu.

Grób ciałopalny

Wiadro E 18b z zachowaną jedną delfinową ataszą. Kabłąk z profilowanymi zakończeniami (o prostokątnym przekroju w środkowej części). Według zachowanej dokumentacji naczynie nie nosiło wyraźnych śladów użytkowania. Na dnie widocznych było pięć koncentrycznych linii (ślady toczenia). Brak nóżek. Wym. na podstawie zachowanych rysunków: wys. ok. 22 cm, średn. korpusu ok. 21,5 cm, średn. wylewu ok. 14,5 cm, dna ok. 14,5 cm, wys. ataszki ok. 11 cm.

Literatura: J. KOSTRZEWSKI 1948, 302; W. KASIŃSKI 1948, 15; K. MAJEWSKI 1949, 9, 73, ryc. 5, tabl. V; W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI 1951, 151–154, ryc. 11; J. WIELOWIEJSKI 1986b, 66; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 25; W. SICIŃSKI 1995, 202–203, tabl. VII; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

32. Körchow, Kr. Ludwigslust-Parchim, stan. 3, Mecklenburg-Vorpommern (D)

Cmentarzysko ciałopalne, niszczone przez systematyczne wydobywanie żwiru, odkryte przypadkowo w 1891 roku przez lokalnego miłośnika starożytności H. Wildhagena, nauczyciela z Helm. Cmentarzysko było systematycznie niszczone przez wydobywanie żwiru. Pierwsze wykopaliska przeprowadził Robert Beltz 31 marca i 1 kwietnia 1891 roku.

Grób 20 (odkryty w 1891 roku)

Situla E 18a. W publikacji R. Beltza zilustrowano wiadro zachowane do $\frac{3}{4}$ wysokości, z przymocowaną ataszą (brak szyi i kryzy). Obecnie zachowana tylko jedna ataszka o długość 11,4 cm (bez wyraźnych śladów zużycia).

Inwentarz: brązowa fibula Almgren 10, brązowa fibula Almgren 24.

Datowanie: fazy A₃–B₁.

Literatura: R. BELTZ 1921, 39, tabl. VIII:40; W. WILLERS 1907, 7, ryc. 6; H.J. EGGERS 1951, 114 nr 893; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 14; CRFB D3, 1998, 64, tabl. 5:4; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

Znalezisko luźne (nr 240, z 1905 roku)

Atasza wiadra E 18 (bez wyraźnych śladów zużycia). Dług. 10 cm.

Literatura: R. BELTZ 1921, 39; H.J. EGGERS 1951, 114 nr 907; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 14; CRFB D3, 1998, 64, tabl. 5:3.

33. La Piletta di Oppeano, prov. Veneto (I)

Nieznany kontekst odkrycia

Situla E 18.

Literatura: M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 48; P. HARASIM 2013, ryc. 13, nr 51; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3, nr 72.

34. Lysá nad Labem, okr. Nymburk (CS)

Nieznany kontekst odkrycia

Situla E 18.

Literatura: H.J. EGGERS 1951, 142 nr 1791; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 34; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

35. Lüneburg okolice, Lkr. Lüneburg, Niedersachsen (D)

Dwie brązowe situle odkryte w trakcie budowy drogi lub linii kolejowej w Lüneburgu.

Situla E 18 z zachowanymi na korpusie pozostałościami lutu – ślady mocowania delfinowatych atasz. Brak nóżek oraz kabłąka. Na dnie widoczny lut do mocowania trzech nóżek. Wys. 25,0 cm, średn. wylewu 15,7 cm, dna 12,2 cm.

Situla E 18 (?) uszkodzona. Brak całej górnej części naczynia (w tym atasz i kabłąka) oraz nóżek. Zachowana dolna partia identyczna, jak wiadra lepiej zachowanego, ale bez śladów lutu do nóżek. Średn. dna 12 cm.

Literatura: W. WILLERS 1907, 4, nr 11, 12; H.J. EGGERS 1951, 119 nr 1050; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 11; P. HARASIM 2013, ryc. 13.

36. Magdalensberg, Bez. Klagenfurt-Land, Kärnten (A)

Nieznany kontekst odkrycia

Situla E18 (lub jej fragmenty).

Literatura: J. WERNER 1954, 57, przyp. 36; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 40; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

37. Małe Czyste, pow. chełmiński (PL)**Grób (?) odkryty przed 1899 rokiem**

Situla E 18. Naczynie zagięło w czasie II wojny światowej, jedynym śladem jest dokumentacja, którą sporządził Gustaff Kossinna w czasie wizyty w 1899 roku w *Westpreußischen Provinzialmuseums* w Gdańsku. Zgodnie z jego szkicem i opisem naczynie z Małego Czystego to smukła situla z dwoma ataszami, podobnymi do atasz situli z Rządza (por. Kat. nr 51).

Literatura: W. NOWAKOWSKI 1993; P. HARASIM 2013, ryc. 13; E. BOKINIEC 2020, 118–119; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

38. Manching, Lkr. Pfaffenhofen an der Ilm, Bayern (D)

Znaleziska z oppidum

⁴⁸ W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI (1951, 151) – zapewne chodzi tu o ówczesne *Städtisches Museum für Vorgeschichte*.

Dwie situle E 18 i fragmenty dwóch atasz.

Literatura: D. VAN ENDERT 1991, 80; M. KARWOWSKI 2007, 29; S. SIEVERS 2007, 91, ryc. 98; J. KYSELA, A. DANIELISOVÁ, J. MILITKÝ 2014, 577; P. HARASIM 2013, ryc. 13.

39. Meisdorf (Falkenstein/Harz), Lkr. Harz, stan. 8, Sachsen-Anhalt (D)

Cmentarzysko na wzgórzu *Osterberg*. Groby kurhanowe oraz cmentarzysko płaskie z okresu środkowolateńskiego i okresu rzymskiego.

Grób popielnicowy (odkryty w 1836 roku)

Brązowa situla E 18.

Inwentarz: dwa nieokreślone miecze żelazne i żelazny grot.

Literatura: W. WILLERS 1907, 8, nr 24; H.J. EGGERS 1951, 134 nr 1545; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 16; CRFB D6, 2006, 145.

Grób popielnicowy (odkryty w 1851 roku)

Brązowa situla E 18. Na dnie ślady toczenia w postaci koncentrycznych linii. Wys. 23,6 cm, średn. wylewu 16,0, korpusu 19,6 cm, dna 12,5 cm.

Inwentarz: miecz, umbo, pierścień (inwentarz niepewny).

Literatura: W. WILLERS 1907, 8, nr 25; H.J. EGGERS 1951, 134 nr 1545; CRFB D6, 2006, 145.

Grób popielnicowy (odkryty w 1912 roku)

Situla E 18 ze śladami po niezachowanych delfinowatych ataszach. Brak uchwytu. Kryza pogrubiona. Na dnie ślady toczenia w postaci pięciu koncentrycznych kół i ślady lutu po trzech niezachowanych nóżkach. Wys. 32,2 cm, średn. wylewu 16,4 cm, korpusu 18,8 cm, dna 13,4 cm.

Inwentarz: brak informacji o zabytkach towarzyszących.

Literatura: H.J. EGGERS 1951, 134 nr 1545; CRFB D6, 2006, 145–146, tabl. 9:2.

40. Netzeband (Netzebander Heide), Lkr. Vorpommern-Greifswald, Mecklenburg-Vorpommern (D)

Grób 92, ciałopalny (z 1940 roku), (naruszony, wewnątrz kręgu kamiennego)

Fragmenty situli E 18. Trzy nóżki i fragment atasz.

Inwentarz: żelazna zapinka „lateńska” (*eis. Latènefibel*), nieokreślona igła, brązowy guzek.

Literatura: H.J. EGGERS 1951, 106 nr 698 (jako *Netzebander Heide, Kr. Greifswald*); M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 17; CRFB D3, 1998, 24; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3 (jako *Katzow-Netzeband*).

Grób 2/1991 popielnicowy (z kamienną obstawą, wewnątrz kręgu kamiennego)

Situla E 18. Naczynie zachowane w całości. Do korpusu przylutowane dolne części atasz, górne, powyżej delfinów, odłamane. Górna część jednej z atasz znaleziona w grobie⁴⁹ razem z ka-

blakiem o profilowanych zakończeniach. Na dnie ślady lutu po trzech, nóżkach, prawdopodobnie prostokątnych. Atasza z niewielkimi śladami zużycia. Wys. 22,4 cm, średn. korpusu 19,2 cm, dna 16,4 cm, wys. atasz 10,2 cm.

Inwentarz: nieokreślona żelazna zapinka „środkowolateńska” z pierścieniem na szpili (*eis. MLT-Fibel mit Ring auf der Nadel*).

Literatura: CRFB D3, 1998, 25, tabl. 5:1.

41. Neuhoof, Lkr. Fulda, Hessen (D)

Odkrycie sprzed 1880 roku, kontekst nieznan

Według KATALOGU... „fragmenty brązowej wazy” (*Bruchstücke einer Bronzevase*), według W. Willersa atasz delfinowate i fragmenty naczynia przypominające wiadro z Gerdau (*Delphin-attachen und Form wie beim Eimer aus Gerdau (Taf. 1,1). Nur zum Teil erhalten*).

Literatura: KATALOG 1880, 325, nr 114; W. WILLERS 1907, 7; A. RADNÓTI 1938, 108, przyp. 23; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 12.

42. Niechmirów Mała Wieś, pow. sieradzki (PL)

Cmentarzysko ciałopalne odkryte w 1927 roku. Pierwsze badania wykopaliskowe przeprowadzono w roku 1932, kolejne w latach 1965–1989, odkrywając 131 grobów kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Grób 483, popielnicowy (odkryty w 1977 roku)

Situla E 18a z jedną przylutowaną ataszą, druga razem z po-fragmentowanym kablakiem znajdowała się wewnątrz naczynia. Na dnie widoczny nakiełek oraz koncentryczne linie (ślady toczenia) a także ślady po trzech przylutowanych nóżkach. Wys. 22,5 cm, średn. wylewu 15,7 cm, korpusu 20,1 cm, dna 12,2 cm, wys. atasz 12,3 cm.

Inwentarz: fragmenty ceramiki (na przepalonych kościach ślady soli miedzi).

Datowanie: faza A₂.

Literatura: INF.ARCH. 1977 (1978), 102; A. KUFEL-DZIERZGOWSKA 1982, tabl. 289 (2); J. WIELOWIEJSKI 1986b, 66–67; A. KUFEL-DZIERZGOWSKA, J. WIELOWIEJSKI 1986, 158, ryc. 4–6; A. KUFEL-DZIERZGOWSKA, M. URBAŃSKI 1988, 116; M. URBAŃSKI 1988, 175, tabl. III:1; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 26; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3; CRFB PL3, 2018, 110, tabl. 5:2, 110:1.

43. Nienbüttel, Lkr. Uelzen, Niedersachsen (D)

Cmentarzysko ciałopalne znane już w XIX wieku. W latach 1900–1913 *Provinzialmuseum* w Hanowerze pozyskało sześć wiader, jeden rondel, kilka dużych mis i fragmenty innych naczyń brązowych.

Grób ciałopalny (odkryty w 1906 roku)

Situla E 18a. Naczynie zachowane w całości, z przymocowaną przy korpusie jedną ataszą. Otwór do mocowania niezachowanego uchwytu mocno wytarty, dolny koniec jednego z delfinów ułamany. Atasza pierwotnie połączona z korpusem naczynia lutem cynowym, później zamocowana trzema nitami, które obecnie utrzymują ją na miejscu. Brak nóżek. Wys. 22,5 cm,

⁴⁹ Brak informacji, czy kablak i górna część atasz znajdowała się obok czy wewnątrz naczynia.

średn. wylewu 16,2 cm, korpusu 20,0 cm, dna 11,9 cm, wys. atasz 10,8 cm.

Literatura: W. WILLERS 1907, 2, nr 1, tabl. I:2; H.J. EGGERS 1951, 120 nr 1062; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 9; CRFB D4, 2002, 176, tabl. 34:2; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

44. Ornavasso, prov. Cusio Ossola (I)

Cmentarzisko inhumacyjne rozkopane w latach 1890–1891

Grób

Situla E 18, miejscami mocno uszkodzona, brak dna i nóżek, atasz i kabłąk znalezione osobno (opublikowane oddzielnie, bez informacji czy pochodzą z tego samego zespołu).

Średn. wylewu 17,5 cm, korpusu 22,4 cm.

Literatura: E. BIANCHETTI 1895, 292, tabl. XVI:4, XVII:12; W. WILLERS 1907, 11, nr 47, ryc. 11:4, 12:12; J. WERNER 1954, 57; P. HARASIM 2013, ryc. 13.

45. Piatra Neamț, jud. Neamț, stan. *Bitca Doamnei* (RO)

Znal. z osady

Brązowa atasz zakończona delfinami, prawdopodobnie od situli E 18. Różni się ona od atasz innych situl E 18 – zakończona jest dwoma delfinami tryskającymi wodą, środkowa część jest znacznie krótsza (być może przerobiona po ułamaniu), zakończona kolistym otworem, poniżej którego widoczny jest niewielki otworek, prawdopodobnie ślad po nicie do jej umocowania; dwa kolejne otwory do nitów znajdują się w dolnych częściach atasz, nieco powyżej płetw ogonowych delfinów. Dług. 12,4 cm.

Literatura: I. GLODARIU 1976, 199, nr 24a, tabl. 52:B24a; S. SĂNIE 1981, 60, nr 2, tabl. 9:4 (jako *Bitca Doamnei*); M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 43; A. RUSTOIU 2009, 36; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

46. Pietroasele, jud. Buzău (RO)

Znal. z dackiego osiedla obronnego

Fragment atasz situli E 18.

Literatura: A. RUSTOIU 2009, 36; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3, nr 69.

47. Piotrków Borowski, pow. strzeliński (*Markt Bohrau vel Petrigau, Kr. Strehlen*) (PL)

W ostatniej dekadzie XIX wieku *Museum schlesischer Altertümer* otrzymało w darze situlę brązową, która według ofiarodawcy miała pochodzić z *Markt Bohrau*.

Grób ciałopalny (odkryty w 1889 roku)

Situla E 18a bez szyi, jednej atasz i kabłąka. Zewnętrzna powierzchnia wygładzona, wewnątrz ślady kucia, na brzuścu pionowy szew. Delfinowata atasz mocno zużyta w miejscu, w którym zaczepiony był kabłąk. Na gładkim dnie brak śladu nakiełka. Wys. ok. 23,8 cm, średn. wylewu 16,5 cm, korpusu 20,8 cm, dna 12,7, wys. atasz ok. 9,3 cm.

Literatura: H. SEGER 1899, 436; W. WILLERS 1907, 8, nr 20; E. PETERSEN 1934, 242, ryc. 7; W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI 1951, 155–156; H.J. EGGERS 1951, 109 nr 761; J. WIELO-

WIEJSKI 1986b, 68, ryc. 2; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 27; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

48. Plötzin (Werder [Havel]), Lkr. Potsdam-Mittelmark, Brandenburg (D)

Cmentarzisko ciałopalne odkryte w 1927 roku w trakcie prac sadowniczych. Wykopiska podjęto w 1929 roku, odkrywając ostatecznie około 270 grobów datowanych od okresu lateńskiego do okresu wpływów rzymskich.

Grób ciałopalny (odkryty w 1934 roku)

Situla E 18a z pogrubioną kryzą. Do korpusu przylutowana jedna atasz (druga zaginęła). Otwór w atasz wyraźnie wyrobiony, co wskazuje na długi czas jej użytkowania. Brak kabłąka. Na dnie ślady toczenia w postaci pięciu koncentrycznych linii, pomiędzy którymi widoczne są wyraźne zagłębienia i miejsca lutowania trzech nóżek (dwie z nich zaginęły). Wys. 23,4 cm, średn. wylewu 15 cm, dna 12,5 cm.

Inwentarz: dwie żelazne zapinki Kostrzewski typ N, osiem wisiorów brązowych, brązowy amulet w kształcie dłoni, brązowa tarcza od lusterka, brązowe kółko z głowami baranów, brązowe kółko gładkie, cztery brązowe *Knotenringe*, brązowy rozdzielacz pasa, fragmenty paciorków szklanych (niebieskie i brązowe), żelazny nóż, fragmenty stopów brązu, fragmenty przedmiotów żelaznych, dwa pazury niedźwiedzia.

Datowanie: fazy A₃–B₁.

Literatura: H.-J. HUNDT 1935, 239–240; H.J. EGGERS 1951, 112 nr 848 (jako *Neu-Plötzin*); M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 18; CRFB D1, 1994, 57, tabl. 2:2; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

49. Popești-Bâcu, jud. Giurgiu (RO)

Znal. z dackiego osiedla obronnego

Atasz situli E 18. Zakończona dwoma delfinami tryskającymi wodą; nad dziobami delfinów szerokie trójkątne wypustki tworzące rodzaj daszka. Część środkowa atasz krótka, górna masywna i szeroka, z małym otworem do mocowania kabłąka. Dług. 13,8 cm.

Literatura: R. VULPE 1961, 331–333, ryc. 9:1; I. GLODARIU 1976, 200, nr 27d, tabl. 39:B27d; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 43; A. RUSTOIU 2009, 36; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

50. Putensen, Lkr. Harburg, Niedersachsen (D)

Historia odkrycia⁵⁰

Jesienią 1937 roku rolnik Wilhelm Köster z Putensen odkrył przypadkowo cztery urny, które za pośrednictwem nauczyciela Hildebrandta trafiły do muzeum w Lüneburgu, a później ostatecznie znalazły się w zbiorach *Helms-Museum* w Hamburgu (obecnie Archäologische Museum Hamburg – Stadtmuseum Harburg). Na zlecenie tego muzeum w latach 1938–1939 Willi Wegewitz przeprowadził tam prace wykopaliskowe, które wznowił w 1956 i prowadził do 1961 roku. Łącznie odkryto 982 groby datowane od początków I wieku p.n.e. do III wieku n.e.

⁵⁰ Według W. WEGEWITZA (1985) i M. CHIRIACO (2007).

Grób 283 (popielnicowy)

Situla E 18 ze śladami naprawiania. Brak uchwytu i jednej atasz, druga nosi wyraźne ślady używania, jej „oczko” do mocowania kabłąka ma kształt gruszkowaty. Zamiast oryginalnych nóżek do dna przylutowano dwa paski blachy brązowej. Wys. 16,2 cm.

Inwentarz: pięć fragmentów ceramiki.

Literatura: W. WEGEWITZ 1972, 104; J. KUNOW 1983, 135, nr K 89; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14, nr 10; CRFB D4, 2002, 150, tabl. 38:1; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

51. Rząd (Grudziądz-Rząd), pow. grudziądzki (Rondsen, Kr. Graudenz) (PL)

W latach 80. XIX wieku podczas prac rolnych odkryto cmentarzysko ciałopalne⁵¹. Wśród znalezionych przedmiotów znajdowała się situla E 18. Pierwszą informację o jej odkryciu podał właściciel majątku w Rządzie Jakub Bohm, który opublikował prawie wszystkie zabytki przypadkowo znajdowane na tym cmentarzysku przed 1883 rokiem⁵². W latach 1883–1889 Siegfried Anger przebadł tu 873 groby⁵³. Stwierdził on, że dokładnych informacji dotyczących lokalizacji i zawartości grobu z situlą nie udało mu się uzyskać, dlatego też wiadro, miecze, umbo, okucia i zapinkę opisał jako znaleziska luźne⁵⁴. Józef Kostrzewski zanotował w swojej kartotece⁵⁵ informację o znalezionych luźno okuciach pochwy miecza, które później uznał za należące do miecza jednosiecznego odkrytego w tej situli⁵⁶. Przypuszczał też, że mogły jej towarzyszyć elementy uzbrojenia i zapinka typu A⁵⁷. Informację o zapince powtórzył Jerzy Wielowiejski⁵⁸, a kolejni badacze określali ją jako typ L⁵⁹, J lub M⁶⁰, a niektórzy również w jego składzie wymieniali drugą (nieokreślonego typu względnie typu M lub L)⁶¹.

Grób XIV (ciałopalny, odkryty przed 1883 rokiem)

Situla E 18a, na kryzie zdobiona owalami. Ubytki w górnej części naczynia pomiędzy największą wydętością korpusu a szyją. Kabłąk zachowany we fragmentach, na końcach profilowany. Obie atasz bez wyraźnych śladów użytkowania. Na dnie ślady toczenia w postaci czterech koncentrycznych linii i ślad po nakiełku. Wys. ok. 25 cm, średn. wylewu 15 cm, korpusu 19,5 cm, dna 12,5 cm, wys. atasz 12,3 cm.

Inwentarz: żelazna zapinka L lub M/N, żelazny miecz obosieczny Łuczkiwicz II/1, brązowa pochwa 5a, brązowa okła-

dzina górna pochwy *opus interrasile*, żelazny miecz jednosieczny typu II/A według M.D i R. Wołagiewiczów, żelazne ryfki pochwy miecza, żelazne umbo B7A według P. Łuczkiwicza, żelazny grot.

Datowanie: faza A₃.

Literatura: W. WILLERS 1907, 6; W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI 1951, 156–157, ryc. 12; J. WIELOWIEJSKI 1986b, 66–67; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 24; P. ŁUCZKIEWICZ, R.W. TERPILOVSKIJ 2012, 169; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3; M. KURZYŃSKA 2020, 55–56, tabl. 2:1, 8, 106.

52. Schkopau, Saalekreis, Sachsen-Anhalt (D)

Historia odkrycia⁶²

W pobliżu Schkopau (Saalekreis) znajdował się kurhan o średnicy ok. 40 m, nazywany *Schwedenhügel*, *Suevenhöck* lub *Suebenhoek*, zniszczony w XIX wieku. W 1974 roku przeprowadzono tam wykopaliska, w wyniku których odkryto ok. 500 grobów ciałopalnych z okresu lateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Grób 29 (popielnicowy, zniszczony, odkryty w 1974 roku)

Brązowa atasz wiadra E 18. Długość, 8,9 cm.

Datowanie: faza B₁.

Literatura: J. KUNOW 1983, 137, nr K 114 (jako *Buna-Werk bei Schkopau*); B. SCHMIDT, W. NITZSCHKE 1989, 28, 55, tabl. 7; 117; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15, nr 19; CRFB D6, 2006, 198, tabl. 8:1; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

Grób 44 (popielnicowy, odkryty w 1974 roku)

Situla E 18a zachowana w całości, z dwiema przylutowanymi ataszami. „Oczka” do mocowania kabłąka noszą ślady intensywnego użytkowania. Zakończenia uchwytu profilowane. Zachowana jedna z trzech peltaksztaltnych nóżek. Wys. 24,5 cm, średn. wylewu 15,2 cm, korpusu 18,5 cm, dna 12,3 cm.

Inwentarz: żelazny miecz obosieczny ze zdobioną pochwą, żelazne umbo Jahn 4a, brązowa klamra do pasa mieczowego, trzy brązowe tarczki (aplikacje tarczy?).

Datowanie: faza B₁.

Literatura: J. KUNOW 1983, 137, nr K 114 (jako *Buna-Werk bei Schkopau*); B. SCHMIDT, W. NITZSCHKE 1989, 28, 56, tabl. 10, 11, 44; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 19; CRFB D6, 2006, 198, tabl. 8:4; P. ŁUCZKIEWICZ, R.W. TERPILOVSKIJ 2012, 168; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

Grób 97 (popielnicowy, odkryty w 1974 roku)

Situla E 18a. Zachowany w całości korpus naczynia, bez atasz, uchwytu i nóżek. Wys. 24,2 cm, średn. wylewu 16,5 cm, brzuśca 19,8 cm, dna 12,0 cm.

Inwentarz: fragment żelaznego noża.

Datowanie: faza B₁.

Literatura: J. KUNOW 1983, 137, nr K 114 (jako *Buna-Werk bei Schkopau*); B. SCHMIDT, W. NITZSCHKE 1989, 28, 64, tabl. 24,

⁵¹ Historię badań oraz losy zabytków z cmentarzyska w Grudziądzu-Rządzie szczegółowo opisała M. KURZYŃSKA (2020, 33–44).

⁵² J. BOHM 1885. Inwentarz zespołu z situlą powtórzył za nim Constanty Florkowski, dodając do niego grot, o którym Bohm nie wspomniał (por. M. KURZYŃSKA 2020, 56).

⁵³ S. ANGER 1890.

⁵⁴ S. ANGER 1890, 9–11.

⁵⁵ Za M. KURZYŃSKĄ (2020, 55).

⁵⁶ J. KOSTRZEWSKI 1919, 284.

⁵⁷ J. KOSTRZEWSKI 1919, 209.

⁵⁸ J. WIELOWIEJSKI 1986b, 67.

⁵⁹ R. HACHMANN 1951, 95; W. NOWAKOWSKI 1993, 202.

⁶⁰ P. ŁUCZKIEWICZ 2006, 350; T. BOCHNAK 2014, 301.

⁶¹ E. BOKINIEC 2008, 107.

⁶² B. SCHMIDT, W. NITZSCHKE 1989, 37.

117; CRFB D6, 2006, 198, tabl. 8:3; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

Grób 98 (bezpopełnicowy, odkryty w 1974 roku)

Atasza delfinowata i dwie nóżki situli E 18. Dług. atasz 11,2 cm.

Inwentarz: brązowa igła, fragmenty brązowej zapinki typu *geschweifte*, fragmenty żelaznego umbra.

Datowanie: faza B₁.

Literatura: J. KUNOW 1983, 137, nr K 114 (jako *Buna-Werk bei Schkopau*); B. SCHMIDT, W. NITZSCHKE 1989, 28, 64, tabl. 25, 117; CRFB D6, 2006, 198, tabl. 8:2; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

53. Sisak, sisačko-moslavačka županija (HR)

Antyczna *Siscia*, znal. z warstwy kulturowej

Situla E 18 lub E 19.

Literatura: A. RADNÓTI 1938, 107; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

54. Sławno, pow. sławieński (Schlawe, Kr. Schlawe) (PL)

Grób (?) (odkryty przed 1877 rokiem)

Dwie brązowe atasz delfinowate (zagięły).

Inwentarz: nieokreślone naczynie gliniane.

Datowanie: fazy A₂–A₃ (?).

Literatura: A. LISSAUER 1887, 162; J. WIELOWIEJSKI 1986b, 68; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 28; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

55. Słup, pow. nakielski (Słup, Kr. Schubin) (PL)

Situla odkryta przed 1876 rokiem, przekazana do Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego przez Michała Szczanieckiego z Nawry pod Chełmżą.

Prawdopodobnie grób ciałopalny

Situla E 18–19, zniszczona (brak części górnej). Dno płaskie z widocznymi śladami toczenia w postaci koncentrycznych linii oraz nakielka. Na korpusie widoczne ślady kucia. Zach. wys. 19,5 cm, średn. korpusu 22,0 cm, dna 12,0 cm.

Datowanie: fazy A–B_{1a}.

Literatura: J.N. SADOWSKI 1877, 159; A. LISSAUER 1887, 146; W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI 1951, 150, 151, ryc. 9; J. WIELOWIEJSKI 1986b, 68, ryc. 3.

56. St. Albans, Hertfordshire (GB)

Znal. z terenu rzymskiego miasta *Verulamium*

Dwie delfinowate atasz situli E 18.

Literatura: H.J. EGGERS 1966, 105 nr 33; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 2; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

57. Staré Hradisko, okr. Prostějov (CS)

Znal. z oppidum

Atasza delfinowata bez wyraźnych śladów użytkowania. Dług. 11,2 cm.

Literatura: H. SVOBODOVÁ 1983, 656, ryc. 1:1; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 35; J. ČIŽMÁŘOVÁ 1996, 118, ryc. 2:4; J. TEJRAL 1998, ryc. 7:7 (jako *Malé Hradisko*); P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

58. Staré Město⁶³, okr. Uherské Hradiště (CS)

Situla E 18.

Literatura: M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15, nr 36; M. KARWOWSKI 2017, Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

59. Stawiany, pow. pińczowski (PL)

W maju 1939 roku przy pogłębianiu drogi mieszkańcy wsi odkryli grób ciałopalny. Z relacji świadków wynikało, że jama grobowa wkopana w podłoże wapienne była niewiele większa od wiadra, grób przykryty był płaskim kamieniem, a wewnątrz jamy razem z wiadrem obsypane węglem drzewnym i popiołem. Po wydobywaniu situli na miejscu wysypano jego zawartość na ziemię w poszukiwaniu złota, następnie oddano ją sołtysowi, a później proboszczowi parafii w Kijach, który ofiarował je ks. Stanisławowi Skurczyńskiemu, podówczas delegatowi Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. W czerwcu 1947 roku ten ostatni przekazał znalezisko do zbiorów PMA.

Grób ciałopalny

Situla E 18a zachowana w całości. Atasze były najpierw przyłutowane, a następnie po odspojeniu zostały przynitowane. Jedna z nich, zachowana w całości, ma silnie wytarte „oczko” do mocowania kabłąka, druga zachowana jest fragmentarycznie (brak dolnej części). Na dnie widoczne trzy wytoczone koncentryczne linie i nakielek. Wys. 20,3 cm, średn. wylewu 14,5 cm, średn. korpusu 18,3 cm, dna 13,5, wys. atasz ok. 10,5 cm.

Inwentarz⁶⁴: dwa przęśliki z łupku wapiennego, cztery kuleczki stopionego brązu, dwie krótkie sztabki brązowe, fragment przedmiotu żelaznego (zapinki?).

Literatura: W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI 1951, 145–147, tabl. XIV:1.2; J. WIELOWIEJSKI 1986b, 66, ryc. 4; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 29; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

60. Stora Bjurum, Bjurum sn, Västergötland (S)

Grób 1 (ciałopalny)

Situla E 18a (?), bez uchwytu i nóżek, użyta jako popielnica. Wys. 19 cm.

Inwentarz: żelazny miecz jednosieczny, pięć żelaznych okuć pochwy miecza, smukły żelazny grot włóczni z łukowatymi wycięciami po obu stronach liścia, krótki sztylet z brązu.

Datowanie: faza B₁ (?).

Literatura: M. STENBERGER 1977, 253, ryc. 157; H.J. EGGERS 1951, 98 nr 488; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 14 nr 1; P. HARASIM 2013, ryc. 13; Th.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

61. Sveta Lucija (obecnie Most na Soči), obč. Tolmin (SLO)

Grób 289

Atasza situli E18 w zbiorach muzeum w Trieście (*Attasche ohne weitere Beifunde im Mus. Triest*).

⁶³ Zdaniem J. JÍLEKA (2012, 165) *místo nálezu je však pravděpodobně fiktivní*.

⁶⁴ Według W. ANTONIEWICZA i K. WESOŁOWSKIEGO (1951), na podstawie informacji ks. Skurczyńskiego.

Literatura: J. WERNER 1954, 57 przyp. 36; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 49 (jako *Santa Lucia presso Tolmino*); P. HARASIM 2013, ryc. 13; TH.J. BRESTEL 2020, ryc. 3 (jako *Most na Soči*).

62. Thunau am Kamp, Bez. Horn, Niederösterreich (A)

Osada wyżynna

Atasza delfinowata. Długość 10,7 cm.

Literatura: M. KARWOWSKI 2005, 49, ryc. 25:1795, 26:1795; 2007, 29; 2017, 271 (jako *Thunau-Schanzberg*); P. HARASIM 2013, ryc. 13; TH.J. BRESTEL 2020, ryc. 3 (jako *Thunau am Kamp*).

63. Tilișca, jud. Sibiu, stan. Cățanaș (RO)

Znal. z osady

Atasza situli E 18, zakończona dwoma delfinami tryskającymi wodą. Część środkowa ataszki wąska, otwór do mocowania kabłąka szeroki, mocno wytarty. Długość 11,2 cm.

Literatura: I. GLODARIU 1976, 201, nr 32b, tabl. 39:B32b; N. LUPU 1989, 79, nr 4, tabl. 27:31; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 44; A. RUSTOIU 2009, 36; TH.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

64. Třisov, okr. Český Krumlov (CS)

Znal. amatorskie z oppidum

Fragment ataszki, prawdopodobnie situli E 18. Zachowana górna część z otworem do mocowania uchwytu. Długość 6 cm.

Literatura: J. KYSELA, A. DANIELISOVÁ, J. MILITKÝ 2014, 571, 575, ryc. 2:21, 6:21; P. HORNÍK, J. JÍLEK 2017, 87; M. KARWOWSKI 2017, 271; TH.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

65. Virunum (Zollfeld), Bez. Klagenfurt-Land, Kärnten (A)

Znal. luźne w zbiorach muzeum w Klagenfurcie⁶⁵.

Situla E 18.

Literatura: J. WERNER 1954, 57; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 38; P. HARASIM 2013, ryc. 13; TH.J. BRESTEL 2020, ryc. 3.

66. Zgliczyn-Pobodzy, pow. żuromiński (PL)

Jesienią 1945 roku podczas prac rolnych ok. 50 cm od powierzchni odkryto bruk kamienny. Po jego usunięciu odsłonięto warstwę ziemi spalonej wymieszanej z popiołem drzewnym i nielicznymi przepalonymi kośćmi, wewnątrz której znaleziono silnie zniszczone wiadro brązowe nakryte glinianą misą, obok nich czerpak brązowy oraz fragmenty naczyń ceramicznych. Według relacji odkrywców cała jama – z wyjątkiem dna – obudowana była otoczkami polnymi. Eksploracja naczynia została przeprowadzona przez W. Antoniewicza w Warszawie, na dnie naczynia odnalazł zapinkę brązową.

Grób ciałopalny

Situla E 18a zachowana w czterech częściach: korpus bez partii górnej, szyja z brzegiem, dwa delfinowate okucia i kabłąk. Na dnie trzy wytoczone koncentryczne linie i nakielek. Ślady silnego zużycia otworów ataszki w miejscach styku z końcami kabłąka. Wys. ok. 23,5 cm, średn. wylewu 16,2 cm, korpusu 20,5 cm, dna 16,2 cm, wys. ataszki 11,1 cm.

Inwentarz: brązowy czerpak E 131, brązowa zapinka Almgren 109–114, dwie misy ceramiczne.

Datowanie: stadium B_{2a}.

Literatura: W. ANTONIEWICZ, K. WESOŁOWSKI 1951, 139–144, tabl. XIII; J. WIELOWIEJSKI 1986b, 68–69, ryc. 5; M. BOLLA, C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, 15 nr 30; P. HARASIM 2013, ryc. 13; TH.J. BRESTEL 2020, ryc. 3; A. SZELA 2018, 122–123, ryc. 2.

BIBLIOGRAFIA

- ANGER S. 1890: *Das Gräberfeld zu Ronsden im Kreise Graudenz*, Abhandlungen zur Landeskunde der Provinz Westpreussen 1, Graudenz [Gustav Röthe].
- ANTONIEWICZ J., WESOŁOWSKI K. 1951: *Wiadra brązowe z delfinowatymi uchwytami na ziemiach polskich*, WA XVIII/1–2, 137–184.
- BELTZ R. 1921: *Das Urnenfeld von Körchow*, „Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde” 85 (1920/1921), 1–98.
- BERCIU I., POPA A., DAICOVICIU H. 1965: *La forteresse Dace de Piatra Cravii (Transylvanie, Roumanie)*, [w:] *CELTICVM XII. Actes du IV^e Congrès International d'Études Galloises, Celtiques et Proto-celtiques*, Sarrebruck (Sarre), 4–6 Septembre, Rennes, Suppl. à „Ogam-Tradition Celtique” 98 (1965), 115–142.
- BERGER S. 1884: *Der Grabfund von Holubec*, „Mitteilungen der K.K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale” NF X, LXXXVII–XCIII.
- BIANCHETTI E. 1895: *I Sepolcreti di Ornavasso*, *Atti della società di archeologia e belle arti per la provincia di Torino* 6, Torino [Paravia].
- BOCHNAK T. 2014: *Importy celtyckie w kulturze przeworskiej i oksywskiej na ziemiach polskich w młodszym okresie przedrzymskim. Zróżnicowanie – drogi napływu – kontekst kulturowy*, Rzeszów [Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego].
- BOCHNAK T., HARASIM P. 2012: *Interregional and Multidirectional Contacts of Local Elites: A Case of Scabbards with Crossbars Decorated with Three or More S-figures in Northern Poland*, „Archaeologia Baltica” 18, 59–82.
- BOHM J. 1885: *Das Gräberfeld von Ronsden bei Graudenz*, *ZfE* 17, 1–7.
- BOKINIEC E. 2008: *Kultura oksywska na ziemi chełmińskiej w świetle materiałów sepulkralnych*, Toruń [MOT].
- BOKINIEC E. 2020: *Cmentarzysko kultur oksywskiej i wielbarskiej*, [w:] E. Bokiniec (red.), *Małe Czyste gmina Stolno, województwo kujawsko-pomorskie, stanowisko 20. Wielokulturowe stanowisko sepulkralne na ziemi chełmińskiej*, Toruń [UMK / MOT], 55–230.
- BOLLA M., BOUBE C., GUILLAUMET J.-P. 1991: *Les situles*, [w:] 147

⁶⁵ Według J. WERNERA (1954) *Museum Klagenfurt* – prawdopodobnie chodzi tu o dzisiejsze Landesmuseum Kärnten.

- M. Feugère, C. Rolley (red.), *La vaisselle tardo-républicaine en bronze. Actes de la table-ronde CNRS organisée à Lattes du 26 au 28 avril 1990 par l'UPR 290 (Lattes) et le GDR 125 (Dijon)*, Université de Bourgogne, Centre de Recherches sur les Techniques Gréco-romaines 13, Dijon [Presses de l'université de Bourgogne], 7–22.
- BRESTEL TH.J. 2020: *A bronze situla from Manching and some thoughts on the typology of H. J. Eggers*, „Later Prehistoric Finds Group Newsletter” 15, 10–14.
- CHIRIACO M. 2007: *Das Brandgräberfeld von Putensen (Kreis Harburg)*, München [GRIN].
- ČIŽMÁŘOVÁ J. 1996: *Bronzegefäße aus der Spätlatènezeit in Mähren*, [w:] Z. Woźniak (red.), *Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt. Materialien des Symposium – Kraków 26.–29 April 1995*, Kraków [Muzeum Archeologiczne w Krakowie], 117–125.
- CRFB D1: R. Laser, H.-U. Voss (oprac.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland 1: Bundesländer Brandenburg und Berlin*, Bonn 1994 [Dr. Rudolf Habelt].
- CRFB D2: R. Laser, E. Schultze (oprac.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland 2: Freistaat Sachsen*, Bonn 1995 [Dr. Rudolf Habelt].
- CRFB D3: H.-U. Voss (oprac.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland 3: Bundesland Mecklenburg-Vorpommern*, Bonn 1998 [Dr. Rudolf Habelt].
- CRFB D4: M. Erdrich (oprac.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland 4: Hansestadt Bremen und Bundesland Niedersachsen*, Bonn 2002 [Dr. Rudolf Habelt].
- CRFB D5: M. Erdrich, C. von Carnap-Bornheim (oprac.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland 5: Freie und Hansestadt Hamburg und Land Schleswig-Holstein*, Bonn 2004 [Dr. Rudolf Habelt].
- CRFB D6: M. Becker, J. Bemmman, R. Laser, R. Leineweber, B. Schmidt, E. Schmidt-Thielbeer, I. Wetzel (oprac.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland 6: Land Sachsen-Anhalt*, Bonn 2006 [Dr. Rudolf Habelt].
- CRFB D8/1: S. Dušek, M. Becker, I. Eberhardt, Th. Grasselt, A. Heising, H. Künzel, K. Peschel, M. Schlapke, M. Seidel (oprac.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland 8,1: Freistaat Thüringen. Teil 1: Südharzvorland, Saale-Elster-Region, Thüringer Wald*, Wiesbaden 2017 [Dr. Ludwig Reichert].
- CRFB PL3: I. Jakubczyk (oprac.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Polen 3: Mittelpolen*, Kraków 2018 [PAU / UJ / UW].
- DHENNEQUIN L., GUILLAUMET J.-P., SZABÓ M. 2008: *L'Oppidum de Bibracte (Mont Beuvray, France) Bilan de 10 Années de Recherches (1996–2005)*, „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae” LIX/1, 1–152.
- DRESCHER H. 1963: *Nachbesserungen und Reparaturen an keltischem und römischem Metallgeschirr. Ein Beitrag zur Frage der kurzen oder langen Umlaufzeit*, „Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte” 32, 41–53.
- DROBERJAR E. 1999: *Dobřichov-Piňhóra. Ein Brandgräberfeld aus der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs)*, Fontes Archaeologici Pragenses 23, Prague [Národní muzeum, Praha].
- DROBERJAR E. 2006: *Hornolabství Svěbové – Markomani. K problematice dalšího vývoje großromstedtské kultury ve stupni Eggers B1 („Zeitgruppe 3“) v Čechách (dobřichovská skupina)*, „Archeologie ve středních Čechách” 10, 599–712.
- EGGERS H.J. 1940: *Das römische Einfuhrgut in Pommern*, „Baltische Studien” NF XLII, 1–35.
- EGGERS H.J. 1951: *Der römische Import im freien Germanien*, Atlas Urgeschichte 1, Hamburg [Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte].
- EGGERS H.J. 1966: *Römische Bronzegefäße in Britannien*, JRGZM 13, 67–164.
- EGGERS H.J., STARY P.F. 2001: *Funde der Vorrömischen Eisenzeit, der Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Pommern*, Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 38, Lübstorf [Archäologisches Landesmuseum und Landesamt für Bodendenkmalpflege Mecklenburg-Vorpommern].
- EICHHORN G. 1927: *Der Urnenfriedhof auf der Schanze bei Großromstedt*, Mannus-Bibliothek 41, Leipzig [Curt Kabitisch].
- VAN ENDERT D. 1991: *Die Bronzefunde aus dem Oppidum von Manching. Kommentierter Katalog, Die Ausgrabungen in Manching 13*, Stuttgart [Franz Steiner].
- FRENZEL W., RADIG W., RECHE R. 1934: *Grundriß der Vorgeschichte Sachsens*, Leipzig [Karl Richter].
- GLODARIU I. 1976: *Dacian Trade with the Hellenistic and Roman World*, British Archaeological Reports. Suppl. Series 8, Oxford [BAR Publishing].
- GRASSELLT TH. 2009: *Ein Gräberfeld des Grossromstedter Horizontes von Ballstädt, Lkr. Gotha*, [w:] *Zwischen Kelten und Germanen. Nordbayern und Thüringen im Zeitalter der Varusschlacht. Begleitband zur Ausstellung*, München-Weimar [Archäologische Staatssammlung München/Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie], 167–188.
- GUILLAUMET J.-P., RIECKHOFF-PAULI S. 1998: *La vaisselle métallique*, [w:] K. Gruel, D. Vitali (red.), *L'Oppidum de Bibracte: un bilan de onze années de recherche (1984–1995)*, „Gallia” 55, 76–78.
- HACHMANN R. 1951: *Das Gräberfeld von Ronsden (Rzqdz), Kreis Graudenz (Grudziądz) und die Chronologie der Spätlatènezeit im östlichen Mitteleuropa*, „Archaeologia Geographica” 2, 79–96.
- HARASIM P. 2013: *Studia nad lateńskimi oraz prowincjonalno-rzymskimi importami w kulturze oksywskiej*, WA LXIV, 3–48.
- HORNÍK P., JÍLEK J. 2017: *Nález delfinovitě atáše vědra typu Eggers 18 z Dvora Králové nad Labem (okr. Trutnov)*, „Archeologie východních Čech” 14, 85–98.

- HUNDT H.-J. 1935: *Spätlatèneimport in Grabfunden von Neu-Plötzin, Mark Brandenburg*, „Germania” 19, 239–248.
- Jílek J. 2012: *Bronzové nádoby z doby římské na Moravě a nad-dunajské části Dolního Rakouska*, Pardubice.
- KARASOVÁ Z. 1998: *Die römischen Bronzegefäße in Böhmen*, *Fontes Archaeologici Pragenses* 22, Pragae [Národní muzeum, Praha].
- KAROWSKI M. 2005: *Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Die latènezeitlichen Siedlungsfunde*, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission* 61, Wien [Österreichischen Akademie der Wissenschaften].
- KAROWSKI M. 2007: *Italskie importy do północno-wschodniej Austrii w późnym okresie lateńskim*, [w:] E. Droberjar, O. Chvojka (red.), *Archeologie barbarů 2006. Sborník příspěvků z II. protohistorické konference, České Budějovice 21.–24. 11. 2006*, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*, Suppl. 3/I, České Budějovice [Jihočeské muzeum], 27–40.
- KAROWSKI M. 2017: *Die Bronzegefäße der Latènezeit vom Oberleiserberg*, [w:] F. Pieler, P. Trebsche (red.), *Beiträge zum Tag der Niederösterreichischen Landesarchäologie 2017. Festschrift für Ernst Lauermaun*, *Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums NF 541*, Asparn/Zaya [Donau Universität, Krems/ MAMUZ Schloss, Asparn/Zaya], 262–279.
- KASIŃSKI W. 1948: *Zestawienie importów rzymskich z obszaru województwa łódzkiego*, [w:] K. Majewski (red.), *Rozprawy i materiały z historii i sztuki kultury materialnej*, *Biblioteka Archeologiczna* 2, Wrocław [Polskie Towarzystwo Archeologiczne], 14–19.
- KATALOG 1880: A. Voss (wyd.), *Katalog der Ausstellung Prähistorischer und Anthropologischer Funde Deutschlands, welche unter dem Protectorate seiner kaiserlichen und königlichen Hoheit des Kronprinzen des Deutschen Reiches, in Verbindung mit der XI. Allgemein Versammlung der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft zu Berlin vom 5.–21. August 1880 im Geschäftsgebäude des Hauses der Abgeordneten stattfindet*, Berlin [Berg & von Holten].
- KOSTRZEWSKI J. 1919: *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit*, *Mannus-Bibliothek* 18–19, Leipzig-Würzburg [Curt Kabitzsch].
- KOSTRZEWSKI J. 1948: *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, [w:] S. Krukowski, J. Kostrzewski, R. Jakimowicz (red.), *Prehistorja ziem polskich*, *Encyklopedia Polska*, tom IV, część 1, Kraków (1939–1948) [Polska Akademia Umiejętności], 118–359.
- KUFEL-DZIERZGOWSKA A. 1982: *Mała Wieś, comm. de Konopnica. Tombe à urne cinéraire*, [w:] E. Kaszewska, A. Kufel-Dzierzgowska, *La Tène III, civilisation de Przeworsk*, *InvArch* XLVII.
- KUFEL-DZIERZGOWSKA A., URBAŃSKI M. 1988: *Cmentarzysko ciałopalne w Niechmirowie-Malej Wsi, stanowisko 1 (74-45), województwo sieradzkie (część 4)*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 4 (1987), 97–148.
- KUFEL-DZIERZGOWSKA A., WIELOWIEJSKI J. 1986: *Neufund eines Bronzeimers mit Delphinattaschen von Niechmirów-Mała Wieś, Woiw. Sieradz, Polen*, *Germania* 64/1, 158–167.
- KUNOW J. 1983: *Der römische Import in der Germania libera bis zu den Markomannenkriegen. Studien zu Bronze- und Glasgefäßen*, *Göttinger Schriften zur Vor- und Frühgeschichte* 21, Neumünster, [Wachholtz].
- KURZYŃSKA M. 2020: *Grudziądz-Rządź (Rondsen, Kr. Graudenz), stan. 1, archiwalne cmentarzysko kultury oksywskiej i wielbarskiej*, *Grudziądz* [Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu].
- KYSELA J., DANIELISOVÁ A., MILITKÝ J. 2014: *Středomořské importy z oppida Třísov. Nálezy z povrchové prospekce s detektory kovů z let 2007–2013*, *AR LXVI*, 567–608.
- LISSAUER A. 1887: *Die Prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen und der angrenzenden Gebiete*, Leipzig [Wilhelm Engelmann].
- LUPU N. 1989: *Tilișca. Așezările arheologice de pe Cățanaș, București* [Editura Științifică și Enciclopedică].
- Łuczkiwicz P. 2006: *Uzbrojenie ludności ziem Polski w młodszym okresie przedrzymskim*, *Archaeologia Militaria* II, Lublin [Standruk].
- ŁUCZKIEWICZ P., TERPILOVSKIJ R.W. 2012: *Grób wojownika z młodszego okresu przedrzymskiego z miejscowości Mutyn na północno-wschodniej Ukrainie*, *MSROA XXXIII*, 155–174.
- MAJEWSKI E. 1949: *Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich*, *Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego A/13*, Wrocław [Wrocławskie Towarzystwo Naukowe].
- MOTYKOVÁ-ŠNEIDROVÁ K. 1963: *Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen*, *Fontes Archaeologici Pragenses* 6, Praha [Národní muzeum, Praha].
- NIEWĘGŁOWSKI A. 1991: *Produkcja i pochodzenie rzymskich naczyń „brązowych” w świetle analiz metaloznawczych*, *KHKM XXXIX/3*, 279–316.
- NOWAKOWSKI W. 1993: *Ein römischer Bronzeimer von Mała Czyste im Kulmerland, Polen*, „Germania” 71/1–2, 198–203.
- PAULI J. 1993: *Die latènezeitliche Besiedlung des Kelheimer Bekens*, *Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Reihe A: Fundinventare und Ausgrabungsbefunde* 62, Kallmünz [Lassleben].
- PESCHEL K. 2017: *Das elbgermanische Gräberfeld Großbromstedt in Thüringen: Eine Bestandsaufnahme*, *Römisch-Germanische Forschungen* 74, Frankfurt am Main [Philipp von Zabern].
- PETERSEN E. 1934: *Neue reiche Grabfunde der Spätlatènezeit aus Schlesien, „Altschlesien”* 4/4, 240–254.
- PÍČ J.L. 1903: *Starožitnosti země České, část II: Čechy na úsvitě dějin, 2: Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum*, Praha [Muzeum království Českého].
- POHL G. 1966: *Die erste Bronzesitula von Kleinzerbst, Kr. Köthen*, *JmV* 50, 227–228.
- RADNÓTI A. 1938: *Die römischen Bronzegefäße von Pannonien*, *Dissertationes Pannonicae* II/6, Budapest [Institut für Münzkunde und Archäologie der P. Pázmány-Universität].

- REINECKE P. 1911: *Funde vom Ende der La Tènezeit aus Wohnstätten bei Karlstein unweit Reichenhall, Oberbayern*, [w:] L. Lindenschmit (wyd.), *Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit* 5, Mainz [Victor von Zabern], 364–369 (reprint w: P. Reinecke, *Mainzer Aufsätze zur Chronologie der Bronze- und Eisenzeit*, Bonn 1965 [Dr. Rudolf Habelt], 82–87).
- RIZZINI P. 1911: *Illustrazione dei Civici Musei di Brescia. Catalogo dei Bronzi Etruschi, Greci e Romani che si conservano nel Museo dell'Età romana*, „Commentari dell'Ateneo di Scienze, Lettere ed Arti in Brescia” (1910), 269–360.
- RUSTOIU A. 2009: *A variant of an appliqué from a bronze Eggers 18 situla from pre-Roman Dacia*, „Instrumentum” 29, 35–36.
- SADOWSKI J.N. 1877: *Die Handelsstrassen der Griechen und Römer durch das Flussgebiet der Oder, Weichsel, des Dniepr und Niemen an die Gestade des Baltischen Meeres*, Jena [Hermann Costenoble].
- SAKAŘ V. 1970: *Roman Imports in Bohemia*, *Fontes Archaeologici Pragenses* 14, Pragae [Národní muzeum, Praha].
- SANIE S. 1981: *Civilizația romană la est de Corpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. – III e.n.)*, Iași [Junimea].
- SCHMIDT B., NITZSCHKE W. 1989: *Ein Gräberfeld der Spätlatènezeit und der frühromischen Kaiserzeit bei Schkopau, Kr. Merseburg*, Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 42, Berlin [Deutsche Verlag der Wissenschaften].
- SCHMIDT-THIELBEER E. 1998: *Kleinzerbst – Ein germanisches Gräberfeld der Spätlatènezeit und der frühen römischen Kaiserzeit aus dem Landkreis Köthen*. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie Sachsen-Anhalt – Landesmuseum für Vorgeschichte 51, Halle (Saale) [Landesmuseum für Vorgeschichte].
- SCHUSTER J. 2010: *Lübsow. Älterkaiserzeitliche Fürstengräber im nördlichen Mitteleuropa*, *Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie* 12, Bonn [Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität].
- SEDLMAYER H. 1999: *Die römischen Bronzegefäße in Noricum*, *Monographies instrumentum* 10, Montagnac [Monique Mergoil].
- SEGER H. 1899: *Der Fund von Wichulla*, „Schlesiens Vorzeit im Bild und Schrift” VII/3, 413–439.
- SICIŃSKI W. 1995: *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Kościelnej Wsi, woj. kaliskie (st. 1)*, *PMMAE* 37–38 (1991–1992), 197–211.
- SIEVERS S. 2007: *Manching – Die Keltenstadt*, *Führer zu archäologischen Denkmälern. Oberbayern* 3, Stuttgart² [Theiss].
- STENBERGER M. 1977: *Vorgeschichte Schwedens*, *Nordische Vorzeit* 4, Neumünster [Wachholtz].
- SVOBODOVÁ H. 1983: *Bronzové nádoby z keltských oppid v Čechách a na Moravě*, *AR XXXV*, 656–677.
- SZELA A. 2018: *Zgliczyn Pobodzy. Niepozorna nekropola z północnego Mazowsza*, *WA LXIX*, 121–147.
- TEJRAL J. 1998: *The Amber Route and the Roman military campaigns north of the middle Danube area during the first two centuries A.D.*, [w:] *Peregrinatio gothica. Jantarová stezka*, *Acta Musei Moraviae, Scientiae Sociales* 82, Suppl., Brno (1997) [Moravské zemské museum], 111–136.
- TENDILLE C. 1981: *Mobiliers métalliques protohistoriques de la région nîmoise: instruments de toilette et vaisselle (IV)*, „Documents d'Archéologie Méridionale” 4, 61–82.
- URBAN O.H. 1994: *Keltische Höhensiedlungen an der Mittleren Donau vom Linzer Becken bis zur Porta Hungarica. 1. Der Freinberg*, *Linzer Archäologische Forschungen* 22, Linz [NORDICO Museum der Stadt Linz].
- URBAŃSKI M. 1988: *Groby kultury przeworskiej z cmentarzyska w Niechmirowie-Malej Wsi, woj. sieradzkie, st. 1 (74–75)*, *PMMAE* 32 (1985), 169–186.
- VULPE R. 1961: *Șantierul arheologic Popești*, „Materiale și cercetări arheologice” VII, 321–338.
- WEGEWITZ W. 1972: *Das langobardische Brandgräberfeld von Putensen, Kreis Harburg*, *Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen* 10, Hildesheim [August Lax].
- WEGEWITZ W. 1985: *Bestattungen in importiertem Bronzegeschirr in den Urnenfriedhöfen der jüngeren vorrömischen Eisen- und der älteren römischen Kaiserzeit im Gebiet beiderseits der Niederelbe*, „Hammaburg” NF 7 (1984–85), 69–132.
- WERNER J. 1954: *Die Bronzekanne von Kelheim*, „Bayerische Vorgeschichtsblätter” 20, 68–108.
- WIELOWIEJSKI J. 1986a: *Uwagi o użytkowej funkcji brązowych naczyń rzymskich u ludów północnych*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” III, 373–382.
- WIELOWIEJSKI J. 1986b: *Brązowe wiadra z delfinowatymi okuciami znalezione w Polsce w świetle nowszych badań*, „Archeologia” XXXV (1984), 51–71.
- WIELOWIEJSKI J. 1986c: *Die spätkeltischen und römischen Bronzegefäße in Polen*, *BerRGK* 66 (1985), 123–320.
- WIELOWIEJSKI J. 1987: *Die Bronzebeimer mit Delphinattaschen in Mitteleuropa im Lichte der archäologischen und metallurgischen Untersuchung*, „Zeitschrift für Archäologie” 21, 25–45.
- WIELOWIEJSKI J., RIEDERER R. 1991: *Ein Bronzebeimer mit Delphinattaschen aus Golice (Polen) im Lichte der archäologischen und metallurgischen Untersuchung*, „Acta Praehistorica et Archaeologica” 23, 163–169.
- WILLERS W. 1907: *Neue Untersuchungen über die römische Bronzeindustrie von Capua und von Niedergermanien, besonders auf die Funde aus Deutschland und dem Norden hin*, Hannover-Leipzig [Hahnsche Buchhandlung].
- ZAHLHAAS G. 1971: *Großgriechische und römische Metalleimer*, mps dysertacji doktorskiej (Ludwig-Maximilians-Universität München).
- ZANIER W. 1999: *Der spätlatène- und römische Brandopferplatz im Förgensee*, *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 52, München [C.H. Beck].

SITULAE EGGERS TYPE 18 IN *BARBARICUM*

SUMMARY

In his classification, H.J. Eggers distinguished three types of Roman bronze situlas, which differ in the shape of the attachments fixed to the neck of the vessel. Type E 18, the most prevalent type, is distinguished by the presence of attachments with representations of two dolphins spouting water. These artefacts are predominantly found in the northern regions of central and eastern Europe, with particularly high concentrations observed in the basins of the Elbe, Oder and Vistula Rivers, as well as in Alpine areas. The majority of these findings were made during the late 19th and early 20th centuries, typically through accidental discoveries or as a result of amateur excavation.

The chronology of these vessels in *Barbaricum* ranges from LT phase D1 to stage B2a of the Roman Iron Age. According to J. Kunow, their production was in the 1st century BC, while J. Werner specifies that they were produced during the reigns of Augustus and Tiberius. In regions inhabited by La Tène Culture peoples, E 18 situlae (most of them damaged or being only partially preserved) have hitherto been predominantly discovered in oppidae or upland settlements, while in other areas they typically functioned as grave furnishing. In the case of well-documented graves, the situlae most often acted as a cinerary urns.

Situlae E 18 were found in graves with very different furnishings. These include burials containing solely situla, as well as those accompanied by additional artefacts, though these were not considered particularly noteworthy. However, it is noteworthy that some graves have been found to be richly furnished with armour, ornaments, and other metal vessels, including silver, and these differences may be due to the circumstances in which the individual graves were discovered. Two such richly furnished artefacts—from Grudziądz-Rządź (Cat. 51) and from Holubice (Cat. 24)—were discovered in the late 19th century during agricultural work. Two other assemblages, designated as graves II and V from Dobřichov-Pičhora (Cat. 14), was indeed excavated by workers during the course of construction works. However, it should be noted that these works were not carried out in accordance with the standards that are applied today. The assemblages have no detailed descriptions, only inventories of the artefacts from them are known. Consequently, it is plausible that these ‘rich’ graves are the consequence of erroneous reconstructions of their furnishings, and that they are not, in fact, compact assemblages.

Translation: Jacek Andrzejowski

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford [BAR Publishing]
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР, Москва
MIA	– Материалы и исследования по археологии СССР, Москва
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981 [Ossolineum]
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RGA	– Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: 1. edycja: J. Hoops (wyd.), tomy 1–4 (K.J. Trübner, Straßburg 1911–1919), 2. edycja: H. Jankuhn, H. Beck i in. (wyd.), tomy 1–35 (Walter de Gruyter/De Gruyter, Berlin-New York 1973–2007).
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Российская археология”, Москва
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SLA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Советская археология”, Москва
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków

SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, „Wiadomości Archeologiczne. Spostrzeżenia lat ostatnich w dziedzinie starożytności krajowych. Czasy przedhistoryczne” (I–IV – 1873–1882); „Wiadomości Archeologiczne. Organ Państwowego Głównego Konserwatorium Zabytków Przedhistorycznych” (V–IX – 1920–1925); „Wiadomości Archeologiczne. Organ Państwowego Muzeum Archeologicznego” (X–XXII – 1929–1955); „Wiadomości Archeologiczne” (XXIII–XXXI – 1956–1966), „Wiadomości Archeologiczne. Organ Muzealnictwa i Konserwatorstwa Archeologicznego” (XXXII–LV – 1966–2001); „Wiadomości Archeologiczne” (od LVI – 2002), Warszawa
ZfE	– „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

WYKAZ SKRÓTÓW NAZW WYDAWNICTW

ABBREVIATIONS OF PUBLISHING HOUSES NAMES

Zobacz / See:

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Wykaz-skrutow-nazw-wydawnictw,5442.html>

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Abbreviations-of-publishing-houses-names,5443.html>

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 899
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2024. Wydanie I. Nakład 350 egz.

Druk i oprawa: Bis-ART Drukarnia Krystyna Białaszewska, ul. Kielecka 39/5, 02-530 Warszawa